

Георги Янев

"Почит и уважение към човека, накарал
един краевед да нагази водите на
повествованието.
/В памет на Велчо Милев/

РАЗДУХАНИ

ВЪГЛЕНИ

/ДОКУМЕНТАЛНА ПОВЕСТ/

(ПОСВЕЩАВА СЕ НА 90-ГОДИШНИНАТА
ОТ „СЕПТЕМВРИ-1923-та“)

гр. Мерицлери – 2013година

РАЗДУХАНИ ВЪГЛЕНИ

Първата и единствена задача на училището е да учи децата на прости и практични истини. То никога не е имало и не бива да има нищо общо с политиката. Нима това не е отдавна доказаната и утвърдената от живота формула на Себастиан Фор!...

Вяли ракопляскания изпратиха думите на германския делегат, но в тях звучеше не равнодушието, а сигурността на отдавна доказаното нещо, което не се нуждае повече от подкрепа. Тая атмосфера беше здраво залегнала в залата на международния учителски конгрес в Брюксел, а в последния ден от работата на му изглеждаше, че е изпълнила и най-отдалечения ъгъл.

...Беше юли 1913 година.

Гласът на председателстващия прозвуча повече формално, отколкото подканващо:

-Някой от записалите се, има ли желание да говори?

-Има!

Тая къса думичка, запратена от звънък и енергичен глас, удари като камък в стъклата и разчупи сънната тишина в залата. Главите на делегатите се

обърнаха назад, откъдето си проправяше път мургав млад мъж, с овално лице и буйна черна коса.

-Теню Стоилов - България!

Докато тъмният изразителен поглед на делегата обхождаше залата, а ръката му с привичен жест отхвърляше кичур от високото чело, познатият енергичен глас вече приковаваше вниманието:

-Ние нямаме нищо против училището на Фор! Но училището на Фор без политика, не значи училище без политика, а училище отстъпено на чужда за народа политика. То трябва да се учи не само на прости и практични истини, а и да сочи пътя на народите. Кажете господата делегати, ако българския учител стоеше настрана от политиката, кой щеше да научи този народ на просвещение и на борба срещу отоманските поробители!? Простете ми, но ми е трудно да си представя социалист, който се отказва от политиката, в която и да е област на обществения живот в своята страна! Не значи ли това на практика помагане на капитала? И не превръщаме ли марксизма в теоретичен сувенир?! А той е борба - навсякъде и във всичко! Борба - в името и щастието на угнетените от капитала класи...

Внезапният гръм на ръкоплясканията изненада и прекъсна младия оратор на трибуната. В тъмните му и пламтящи очи се люлееше цялата зала, но от погледа му не убегна и тревожното раздвижване сред оная малка групичка на германските, белгийски и австрийски делегати, окупирали до преди малко трибуната на конгреса.

-Искам! - енергичния глас на младия човек отново въдвори тишина.

-Искам, уважаеми колеги, да ви попитам само накрая: Ако стоим настрана от политическия живот, няма ли сами да отворим пътя на нова война, в която да намерят смъртта си нашите деца - децата, които ние възпитаваме?...

След тези думи младият човек слезе от трибуната и тръгна из залата, обгърнат от новата буря на ръкоплясканията и възхитените погледи на по-голямата част от делегатите.

Председателстващият конгреса отново трябваше дълго да звъни, докато шумът и възбудата утихнат.

-Има думата Владимир Илич Ленин, представител на Руската социалдемократическа партия.

Малцина от делегатите до този момент не познаваха младия, но блестящ теоретик на марксизма, чието име все повече се налагаше сред социалистическите кръгове в Париж, Берлин, Женева и Брюксел. Навярно затова погледите на всички за миг се приковаха в късата, набита фигура, над която особено обаяние излъчваша високото му чело на мислител и строгият с припламващи искрици поглед.

-Аз няма да изляза на трибуната! - характерният Ленинов глас и неговото чисто Ленинско "р", ту меко и стоплящо думата, ту твърдо със звук на стомана, а понякога убийствено със своя сарказъм и този път покори залата съвсем непринудено и леко.

-Преводачът ще се затрудни. - забеляза някой от президиума.

-Нищо. Ще говоря на френски. - отговори усмихнат Илич и без всякакви предисловия се обърна към делегатите:

-Ние, господа, сме социалдемократи. Всеки поотделно представлява своята социалдемократическа партия. Но някои от присъстващите тук, по въпросите за ролята на учителя в съвременното общество, на съвременната политическа сцена, не разсъждават, както подобава на социалисти. Застъпват се гледища за защита на отечеството, а какви са правителствата на тези отечества? Капиталистически! германските, белгийските, или кои да са капиталисти ще тръгнат да защитават интереса само на своята класа. Но ще тръгнат и срещу кого? Срещу народите! А това значи: с един народ - срещу друг народ! С нас - против нас!!! А къде остават Щутгарската резолюция и Базелският манифест?

Последният въпрос на Илич прокънтя в тишината на залата. Наелектризира я и едва след това той продължи:

-На всички трябва да е ясно, че училището извън политиката и живота, е лъжа и лицемерие. Лъжа – спрямо народа и лицемерие - от наша страна! И трябваше пред вас да се яви представител на малка България, и да ви посочи верният път, по който трябва да вървите като учители социалдемократи.

Младият мургав българин не чуваше новите ръкопляскания. В него продължаваха да звучат гласът и думите на Ленин. Той се радваше, че помогна в тия няколко минути само, да рухне онова, което с дни изграждаха опортюнистите във Вторият интернационал. Радваше се, че е на верен път...

Единственото свободно място на пръснатите из парка скамейки, той откри до водоскока. От тук много добре се виждаше и изходът на конгресната зала. Облегна се, притвори очи и заедно с топлината на късното юлско слънце, отново усети оня трепет, обхванал го след Лениновите думи в залата.

Усмихна се. На минувачите сигурно изглеждаше на преуспял самодоволен интелегент, откраднал няколко минути от свободното си време, за да се порадва на слънчевия залез. "Илич!". Не успя да говори с него, притиснаха го с поздравления, обкръжиха го, а когато се видя свободен, в залата нямаше никой. Досега беше чувал само за него, но в тия няколко минути, докато го слушаше, усети голямото обаяние на неговата жива и точна логика, на голямата му ерудиция и чудната способност да говори пределно просто и ясно за толкова сложни неща. У него здраво заседна чувството, че се е докоснал до голяма личност- оригинална, свежа, увличаща...

За миг някаква сянка пресече пътя на слънчевите лъчи, които обливаха мургавото му лице. Почака да отмине, но тя подозрително се задържа върху него и той отвори очи. Трепна! Живо усмихнати го гледаха очите на Ленин. Да, пред него е самият Илич.

-Господин Стоилов, позволявате ли?

Теню се опита да стане, но ръката на Илич го задържа. Бързо легна на рамото му и там остана до края на разговора. После той винаги си спомняше, заедно с думите и тоя братски жест, за миг стопил смущението му.

-Много съм доволен от вас! Направихте чудесно изказване. Личи школовката на Благоев. Дядото! Нали така го наричате там у вас.

-Аз също се радвам господин Улянов, но не толкова за себе си, а за нашата партия. Значи сме на прав път, на общ път с вас.

-Разбирам, разбирам. - усмихнато го прекъсна Ленин. - А какво е положението у вас, в България?

Теню разказваше за трудностите, за успехите, за тежката борба на партията против войната, и за още по-тежката битка в редовете на самата партия, която я отслабва много повече от всичко...

-Не, не, не! Тук не сте прав. Благоев постъпва правилно. Позициите в партията трябва да са ясни. По-добре е тя да остане по-малка, но за това пък да е по-силна с идейната си сплотеност, отколкото една партия - конгломерат, разномислеща и разное-зична.

Сега Теню откриваше нови нотки в характер-ния глас на Ленин - резки, но не обиждащи, а убедителни, увличащи.

-Аз зная вече за това, продължи Илич. - Слушах вашия депутат в Базел... Христо.

-Кабакчиев. - подсказа Теню.

-Да, да! Кабак-чиев! Малко трудно се изговарят. Вашите имена ме затрудняват. Ето и вие - Теню! Какво е това Теню? На руски би било Стъопа. Нали няма да ми се сърдите, ако ви наричам така?

Засмяха се. Станаха и тръгнаха по безлюдната вече алея. Притъмняваше, но улиците на Брюксел се оживяваха. Ресторантите бяха препълнени. Маси заемаха и тротоарите пред тях. Градът се радваше на своето благополучие и разточително го показваше

на двамата чужденци, но те не го забелязваха. В своя дълъг разговор по оживените улици, те бяха далеч оттук - ту по безкрайната руска земя, ту по хълмовете на Тракия.

Следващите няколко дни донесоха на Теню нови вълнения. Предстоеше защитата на доктората му по правни науки. Вече всичко е минало. Младият българин - докторът по право Теню Стоилов – отнасяше със себе си два големи спомена за Брюксел: победата на конгреса и срещата с Илич, и докторският диплом за блестящо завършено образование. Сега вече пътят беше само един – към родината, не само защото мечтаеше отдавна за нея, но и защото разбираше колко ѝ е нужен именно сега.

Нетърпението му нарастваше с всеки километър. Все му се струваше, че влакът се движи възмутително бавно, а се налагаше и един кратък престой в Женева. Да си отиде така, без да се обади на скъпите си приятели там и без да погледне за последен път отдавна обикнатия град, по чийто улици преминаха студентските му години, е разбира се невъзможно.

Ето го най-после и стария град, познатите улици, старото стълбище. А ето и вратата, на втората площадка, тая вдясно. Почука и преди да дочака отговор, отвори.

Всичко е същото: леглото с протритото одеало, примусът до него, старата закачалка, масата до прозореца и спокойният, малко изненадан поглед на Стойно, седнал на своето любимо място до прозореца. А пред него, върху масата, същите безразборно разпилени листове.

-Ааа! Ти ли си? Здравей!... Честито!... И разказвай, де...

-Моите новини, както виждам са вече известни. По-добре ти ми разкажи. Как е тук? Кръжокът?... Какви са последните новини от България?... А работата с руските политемигранти?...

-Чакай, чакай, ти както тръгна, трябва с кон да те гоня. Ами не може ли по-бавно?

-Извинявай, нали разбираш, затъжих се...

-Първо, ето едно писъмце от Майстора.

Теню грабна разпечатания плик и жадно зачете, но се сепна:

-А ти защо спря? Разказвай за другото, няма нищо да пропусна.

Стойно Минев се засмя, защото отдавна познаваше своя приятел. Ако имаше нещо, по което да не си приличат, то беше именно тая вечна забързаност в Теньовия характер...

-Кръжокът? Там всичко е в ред. Ааа, за какво друго питаше?

Теню дочиташе усмихнат писмото. В края Майстора го поздравяваше, предаваше му проздравии от Дядото.

-За работата с руските политемигранти. – вдигна глава той.

-И там..., чакай! Добре, че се сетих. Луначарски те търси.

-Анатолий Василиевич? Кога?

-Оня ден се срещнахме в библиотеката.

-Не уговорихте ли някаква среща?

-Не, но нали знаеш къде може да се намери. Ако не е в библиотеката, значи е в кафене „Москва”.

-Довиждане! - Теню припряно махна с ръка и излетя навън.

Още на първия завой на стълбището връхлетя на Иван и Луиза Пашови. Преградиха му пътя усмихнати с разперени ръце.

-Най-после! - Иван го посрещна на тясната площадка и се прегърнаха.

-Иване, я остави и за мен. Кога ще ми се случи да прегърна един истински жив доктор! - напираше Луиза зад тях.

-Ох, ох, Луиза! Откъде толкова сила в тая малка българка. - шеговито заохка Теню.

-Малка, но ...българка! - не му остана дължна Луиза.

-Вярно, бях забравил. Предавам се!

-И това е единствената ти възможност. От опит го знам. - и Иван направи толкова трагична гримаса, че тримата избухнаха в смях.

-Е, а сега? Господин докторе... - без преход прекъсна веселото настроение Луиза.

-Сега... там. В родината. - и в гласа на Теню, прозвуча и обич, и тъга.

-Дано не ни забравиш!

-Как ще ви забравя? Другари като вас. А какво правят другите: Асен, Добри, Гани Радев, Марчето?

-Нима Стойно не ти каза!

-Да, да! На него ще успееш да кажеш всичко! Нали го знаете, докато мислиш по първия му въпрос, той задава вече десетия. - обади се Стойно над тях, привлечен от шума, беше излязъл от стаята и до сега мълчаливо бе наблюдавал тримата.

-Довечера ще празнуваме рожденият ден на Марчето, та... - подхвана Иван.

-...Та, ако не накърнява достойнството Ви и можете да отделите поне малко време, уважаеми докторе, заповядайте! - прекъсна го Луиза.

На път към квартирата на Мара Йонкова, Теню се сети да купи букет цветя, но от мисълта му не излизаше току-що състоялата среща с Луначарски. Намери го в кафене „Москва”, заобиколен, както винаги от сънародници, на които разпалено доказваше нещо. Когато го забеляза на вратата, Луначарски бързо се изправи и от далече протегна ръце:

-Здравей! Научихме за твоята пламенна реч в Брюксел. Поздравявам те!

-Нима! Но тя не беше кой знае колко пламенна.

-Щом Владимир Илич е възхитен!!...

-Владимир Илич? Той тук ли е, в Женева?

-Вече замина. Такъв е той, не се задържа много на едно място. Плеханов, също знае за твоята реч. - и като помълча Луначарски добави. - Сега на преден план излиза един въпрос, по който нашите партии трябва да помислят по-сериозно. Плеханов е на мнение, че войната, която изглежда ще се наложи да води Антантата, е справедлива война. Война против германския милитаризъм и прусащина. Според него ние трябва да я подкрепим. Дори е на мнение да отправим възвание до всички социалдемократически партии в Европа.

И сега, по пътя към квартирата на Мара Йонкова, думите на Плеханов отново му прозвучаха като чужди. Защо беше уверен, че няма да се намери

партия в Европа, която да приеме това въз-вание за своя програма.

Нима Плеханов се е хванал на въдицата на опортюнистите от Втория интернационал? Но, независимо от това, аз ще кажа мнението на Плеханов в София, беше уверил Луначарски преди малко, а сега съзнаваше, че това дори е крайно наложително. Преди да се разделят Теню попита:

-Анатолий Василевич, а какво е мнението на Владимир Илич?

Луначарски го погледна с една особена твърдост в очите и му отговори с усмивка:

-А ти как мислиш? Би ли тръгнал Илич след едно такова възвание? Ще видим!

Пред самата врата на квартирата на Мара Йончева, някакъв подозрителен шум прекъсна мислите му. Преди да оправи букета, вратата се отвори:

-Доктор по юридическите науки - Теню Стоилов! - тържествено с реверанс го посрещна Луиза Пашова, а срещу него, понесъл в ръцете си, като царски меч, Иван Пашов му поднасяше красиво изработен бастун.

-Считам, че доктор без бастун струва толкова, колкото бастун без доктор! А твоето изпращане в родината е най-подходящия случай да ти го подарим, за да ти напомня за нас и да се опираш на него така, както се опираше досега на своите приятели тук!

-Фанфари! - и още не извикал, стаята гръмна: Асен Халачев, Гани Радев, а малко зад тях Стойно Минев, Добри Ханджиев, далеч надминаваха възможностите на цял духов оркестър.

-Но, чакайте, другари, нали Марчето е виновника за това тържество, а вие какво, мен посрещате като Фердинанд в народното събрание!?

-С това считаме, че уважаемият доктор е привършил благодарственото си слово и... Заповядам! Всички на масата! - провикна се войнствено Асен Халачев.

-Последни новини! Последни новини!... Купувайте „Заря“! Само „Заря“...

Добре охранен господин потупа с бастун файтонджията по гърба и подковите на нагиздените кончета се заковаха върху неравния паваж.

Малчуганът, с протрити и окъсани панталони, който стискаше сноп вестници и надвикаше другите шумове с тънкото си гласче, бързо се совна до спрелия файтон и пъкна новият брой на вестника в протегнатата дебела ръка на господина. Вестникарчето с мълниеносна бързина скри дребната монета и отново хукна по оживените тротоари на столицата.

Теню се усмихна на познатата картина. Нищо не се е променило. София го посрещаше с тесните си улици и необичайните дребни шумове на една провинциална столица.

Това го накара да се усмихне и да ускори крачките си. Ето го и Львовият мост, а отсреща – партийният дом. Ниската фасада вече тъмнееше. Теню забави крачките си, дали ще намери някого в него. Вратата от към улицата не беше заключена и той

тръгна из тъмния коридор. Под една от вратите се процеждаше светлина. Почука. Вълнуваше се.

Много пъти в спомените си той е идвал пред тая врата. Искало му се е за миг да се озове тук. Да надникне в стаята - кабинет, и застане срещу умните очи на Дядото, готов да даде верни отговори на хиляди въпроси. А това, че Благоев е тук, той разбираше по две неща: Светлата ивица под вратата и гъстият тютюнев дим, който излизаше, заедно със светлината.

Пушеше! И пак много! Значи работи. И вероятно е сам. На такава случайност Теню не се и надяваше.

Отвори.

Зад старото широко бюро Благоев пишеше нещо. Вдигна глава и в очите му заискри неподправена радост, примесена с изненада.

-Ах, Теню! Идваш тъкмо навреме. И то по цели три причини: първо новините от Брюксел, второ – тъкмо очаквам две кафета и трето, наистина е било крайно нужно някой да отвори вратата. - засмя се Дядото. - Май, съм позадимил, а?

При последните думи, казани през характерния тих и плътен Благоевски смях, Дядото вече здраво прегръщаше Теню.

-В такъв случай задачата ми се опростява. Остава само едно задължение, защото вратата е вече отворена, кафетата са ваша грижа, а за мен остава само Брюксел.

-Не е малко. Никак не е малко. Но разказвай! – веселите искрици в очите на Дядото угаснаха, и те

станаха пак ония, внимателни, настойчиви и умни, от които нищо ни убягваше.

-Почти до самия край на конгреса из залата се носеше чист опортюнизъм. Особено след като германските и австрийските делегати, така забъркаха Фор с постановките на Втория интернационал, че и той не би се познал в речите им. Но това рухна като картонена кула, след изказването на Владимир Илич.

-След неговото, или след твоето изказване? - с хитра усмивка го прекъсна Благоев.

Теню се замисли.

-Моето изказване... То също свърши работа, но аз не се радвам. На него, колкото на това, че се оказахме на вярно становище. Такава е и оценката на Ленин. Не само за моето изказване, а и за цялата партия. И по този повод именно ви нося поздрав от Илич и Луначарски.

-Молодец! - възкликна Дядото, но не успя да продължи, защото в тоя миг на вратата се почука. Най-напред се подаде малка табла с две димящи кафета, а след това и малчуганът, които я носеше.

Благоев взе кафетата, погали детето по бледата бузка и пусна много повече монети върху таблата, отколкото струваше кафето.

-А от утре като идваш, искам да те видя със зачервени бузки! Непременно да си купиш мляко!

Малчуганът се усмихна и излезе. Благоев взе своето кафе, кимна на Теню към другата чаша и отпивайки, бавно закрачи из кабинета.

-Е, как е там?... Из Белгия, Швейцария? Какви са впечатленията ти?

-Най-голямата сила са социалдемократите, но се чувства и голямото влияние на Втория Интернационал. Изглежда не са наясно другарите.

-А българските студенти?

-Работят и учат...

-А какво ти е мнението за Стойно? Ще успее ли да ги поведе?

-Достатъчно е умен и тактичен, ех малко е бавен, но като имам предвид, другарите които са около него и ...ще се справи!

-Това е добре. Не само добре, а много добре и в това е нашата сила. Винаги трябва да има кой да продължи делото, да замести излезлите от строя.

-На идване се срещнах с Луначарски. – продължи Теню. - Трябва да ви уведомя, че Плеханов счита войната за справедлива и се кани да изпрати възвание до всички социалдемократически партии.

-Хм!... Плеханов!... Не се и съмнявам... А какво е мнението на Владимир Илич? Луначарски?...

-Имали са спор, но до какво е довело не зная. Благоев нервно тракна чашата в масата и стана.

-Нека изпрати, да, да изпрати... и... да чака отговор! Интересно! Много интересно! Но ние нямаме право да подтикваме народа си към нова война. По този начин Плеханов много се отдалечава от нас и май е по-близо до враговете на работническата класа, макар да се счита за неин идеолог. Тежко му на такъв идеолог. Но по пътя на борбата, човек не само среща врагове и приятели, но често се разделя и с тия, които до вчера са били до него. Това в никакъв случай не го прави по-слаб! Напротив!

Теню вече допиваше кафето си, когато думите на Дядото го принудиха да се усмихне. Та те толкова приличаха на ония, които чу преди няколко дни само от устата на Ленин, на хиляди километри от тук...

-А, ти? - обърна се Дядото към него. - Къде мислиш да се установиш?

-Най-добре ще бъде в родния край.

-Така мислех да те посъветвам и аз. Добре си се ориентирал. В Стара Загора Коста Ципоранов има нужда от теб.

Теню стана. Той разбираше, че разговорът е към своя край. Не биваше да отнема от времето на Благоев и за това шеговито каза:

-Е, май че изчерпихме и трите причини на моето идване. Кафетата изпихме, стаята почти е проветрена, пък и едва ли нещо повече бих могъл да кажа за моите срещи и впечатления.

-Да, да, за първите две съм съгласен, но за последната не си прав. Има и то много да говорим и през цялата нощ, но ти наистина трябва да си починеш. Засега довиждане, Теню! Довиждане и успех! И поздравя на всички другари от равното Загоре! - говореше му Дядото като му стискаше ръката.

Горещият дъх на Тракия обгърна задъхания влак още след Саранбей. Вагоните са почти празни, но Теню предпочита прохладата на коридора.

Погледът му се рее над пожълтелите зрели жита, до слуха му достигна проглушеният разговор на двамата селяни, кой знае по каква неотложна работа тръгнали на път в това работно време, а мислите му летят през годините. Слуша приказката на селяните, дълга и подробна, кой от къде е, за какво е тръгнал, за семейството и за какво ли не и си помисли. Ако намери спътник и той го попита кой е, от къде и за къде е тръгнал, какво ли би му отговорил?

Навярно трябва да започва от самото начало. От родното място, от детството.

Родно място!

Теню го видя. Ниски прихлупени къщи със залепени на тях плевници и обори. Дворищата заградени с жив плет, или тръни, из които по цял ден се носи позната глъчка от човешки гласове, птичи крясък и мучене. Кривите сокаци с дълбока и лепкава черна кал през зимата и пухкавия прах през летните дни. Сега всичко му се струва мило и хубаво. Носталгия! Малко са, много са малко тия, които живеят целият си живот в това село и знаят неговата древна история.

За повечето то е просто: Меричлери! Едно от многото села, уютно сгушено между два хълма на Тракия, разсечено от малка река. Ще допълнят, разбира се, че имат лековита вода и каменни кариери и... май, че това ще бъде всичко. Ако питат той няма да пропусне да обясни, че името му са дали още древните римляни. И, че името му е име на минералната вода, която те са нарекли горчива вода.

Но сигурно няма да разказва с подробности всичко останало, защото преди малко спомена за

каменните кариери, а когато си спомни за тях, те изместват всичко друго от детските му спомени. В тях големият каменен блок притисна баща му и той почина след два дни. А след тия два дни започна неговото нерадостно детство. Наистина дължи много на вуйчо си Лозьо, който го осинови. Той го отгледа, той му даде възможност да учи. Няма да забрави и добрия си учител Иван Толев, който за пръв път го насърчи да учи непременно! А след училището в родното село пътят му го отведе в Чирпан-ската гимназия, а после в педагогическото училище в Казанлък. Виж, за Казанлък би разказвал доста. Тук наред с всичко друго той се научи, и на марксизъм. Неговите учители не бяха само тия от училището, а главно ония от редакцията на вестник "Работнически вестник":Благоев, Кирков, Бозвелиев.Полагаше изпити и в училище, и на улицата, но докато за добрите му отговори в училище му пишеха отличен, то за дейното му участие в ученическите демонстрации, го изключиха и само благодарение на застъпничеството на учителя Борис Митов,му бе позволено да се яви като частен ученик и така да завърши.

Дали го помнят другарите, с които директорът го залови да чете марксистка брошура. Тогава той пое цялата вина върху себе си. Иначе щяха да изключат всички.

Теню се усмихна. Не е много равен пътят му. Равните пътища явно не са за него. Защото има и такива, но по тях няма да стигнеш до работника и селянина - до правдата!

А след това? След това е вече учител. Първо в Балабанли, после в Царско село и накрая в родното си Меричлери. "Горчива вода"! Де да беше само водата горчива! А то и залькът е горчив. И не само там, а навсякъде, където е бил! Учител! Щом се сети за тая дума и вижда пред очите си не само рошавите главици на малчуганите, а и на техните бащи. Учеше всички. И май, повече големите! Да имаше възможност цяла България би събрал в една огромна класна стая. За това през дългите зим-ни нощи той не спеше. Пишеше до късно и неговите статии излизаха една след друга ту в „Учителска искра“, ту в "Работнически вестник". Искаше да учи всички - от най-малките до най-големите. Учеше и своите колеги.

Спомни си за оная конференция на учителите в Чирпан, на която някои им внушаваха, че те не принадлежат към никое съсловие и трябва да гледат само учителската си работа. Още помни собствените си думи, с които направи на пух и прах тая демагогия. На пръв поглед изказалите се не говорят лошо. Улегнали хора, учат и нас на улегналост, а кои са те в същност? Погледнете ги! Господин Драгойчев! Има хубава къща, лозе, ниви. А Петраков? Даже и дюкянче си е отворил. Станаха ортаци на кръчмарите в Чирпан. Те ни учат да стоим настрана от живота, а самите не само че не стоят, а са нагазили в най-голямата му мръсотия. Тръгнали са да забогатяват. За чия сметка, питам аз?

Вдигна се голям шум. И радикалите бяха принудени да се измъкнат посрамени. След тоя инцидент колегите от околията често го търсеха. Така се

зараждаше Учителската социалдемократическа организация - УСДО, в Чирпанска околия. А на следващата 1906 година, на партийния конгрес, се даде висока оценка на нейната работа. Той се радваше много, но радостта му беше вгорчена от последвалото го уволнение. И след всичко това дойде решението Теню да продължи образованието си. Вуйчо му още веднъж се нагърби с неговата издръжка и най-вече - с поддръжката на семейството му. Така се стигна до Женева, Брюксел. До паметните срещи там и до докторския диплом по право.

-Гара Чирпан!

Викът на кондуктора прекъсна мисления му разговор. Теню трепна. Очите му жадно поглъщаха познатите сгради и тълпата пътници, върху перона. Едва се промъкна през тях. Ето го малкият площад зад гарата.

Преди да поеме към родното село непременно ще обходи познатите села. И тук има какво да си спомни.

-Теньо! - една ръка, заедно с познатия глас го накара да се обърне. Пред него и радостен, и изненадан стоеше Петко Радев. Широката му усмивка върху едрото, мургаво лице, казваше всичко.

-Едва не ни скара с Мария. - продължи Петко. Казвам й- това е той!, А тя не иска и да вярва. Какъв Теньо ти се привижда! Теньо е в Женева.

-Бях. Но вече съм тук. А къде е Мария? - и още не изрекъл въпроса си, я видя да си пробива път из навалищата към тях. Мария си беше все същата красавица. Гледаше и не се учудваше на погледите,

които я сподиряха. Та тя би обрала погледите и на коя да е голяма западна гара. Когато дойде до тях, Теню забеляза големия куфар, който ѝ пречеше да върви.

-Ама, вие, къде с тоя багаж?

-Нали знаеш, ние учителите сме събрата на колибарите...

-Защо? Да не се е случило нещо? - с тревога попита Теню.

Едва сега Мария успя да му подаде ръка и чула последния му въпрос, отговори:

-Петко ще ти обясни.

-Какво да обяснявам...Я по-напред да се измъкнем от тук. Ще ни сгазят.

Теню го хвана под ръка, взе куфара от Мария и тримата се запътиха към близката поляна.

-Е, казвай сега? - подкани го Теню.

-Тя е колкото трагична, толкова и смешна, но ще ти я разкажа. Нали знаеш оная приказка за козела, който се запопил и селяните го нарекли Тимотей. Та едно дете от класа на Мария я разказа-ло и децата не само се смели, а и добре запомнили. И тръгнала тая приказка от уста на уста и ето я в ухото на попа. Кой да се сети, че негово преподобие меричлерския поп се казва Тимотей!...Това, да се каже е завръзката.Кулминацията бе наскоро. Същото отче си има и други грехове.Не може да отмине хубава жена, без да се закашля, толкова многозначително, че това звучи като намек.Такъв диалог започнал и с моята благоверна съпруга, която вместо да го оцени по достойнство взела, че го заплюла.Така се разминали, той се закашлял, тя го заплюла и...

навлязохме в развръзката, която е ни по-малко от едно уволнение.

Още от началото на разказа, Теньо едва удържаше смеха си, а сега направо се превиваше върху зелената трева. Смееше се и Петко. Мария също прихна.

Последните пътници учудено гледаха към тия не дотам млади хора, които се смееха като деца на някоя своя лудория.

Мекият коларски път мъдро извива край неравностите на полето, заобикаля бодливите тръни, отбива се за малко под сенките на шумнатите брястове, после стремително се спуска към студеното кладенче под върбите и набързо намокрил нагорещения си пращен гръб, отново поема между житата и царевичните ниви.

В тоя летен следобед по него върви самотен пътник. Спира за малко под дебелите брястови сенки и жадно лови хладният полъх на листата, а когато стигна до студеното кладенче, изтегли дървено ведро, окачено на геранилото и дълго пи, наплиска лицето си и освежен продължи.

Погледът му следваше извивките на добрия стар път до оня момент, когато за миг се сведе и забележа прашните си обувки. В страни, от тях нарядко и със самочувствие стъпваше в прахта красиво изработеният бастун. Самотният пътник се усмихна. И мислите му отново го понесоха назад. В тая минута той не просто помисли, а физически

усети, колко малък е светът. Същите тези обувки и луксозният бастун, само до преди два дни, меко стъпваха по чистите тротоари на Женева, а сега - в прахоляка на този път!

И отново се завъртяха годините на странстване, а преди тях и ония трескави и задъхани от творчески планове, години на младия учител. Идваха нощите, опушени от газената лампа и изпълнени с мисли и изписани страници. Годините, в които се раждаха статия след статия, нужни и пламенни, като изпратени куршуми в битката за изграждане на учителското движение в страната. Идваха спомените за незабравимите срещи с Дядото и Майстора, за мъдрите им съвети, за грижата, с която следяха неговия път. Отново се изнизваха и ония, през които беше редактор на вестник "Учителска искра". Дружбата с Ламби Кандев, ония два месеца на трескава работа, през които се раждаше книгата му "Учителското движение в България", от чийто страници той имаше възможност да каже всичко, което можеше и го вълнуваше години наред.

Когато книгата излезе като издание, той я чувства точно така, както сега изминатия път до тук. А, какъв ли ще бъде пътят му през идните години? Какво ли крият тези годишни хълмове, през които трябва да премине?

Тая мисъл и крясъкът на пълпък го сепнаха. Той изправи глава и на стотина крачки пред себе си видя двойната корона на брястовете - близнаци. Сърцето му трепна. От дете знаеше, че стигне ли „Близнаците“ пред него ще се открие родното му село. Затова ускори крачките и след минута галеше

грубата пропукана кора на старите дървета. Польхна. Листата зашумоляха и за миг си помисли, само да се изтегне по гръб и отново ще бъде онова чорлаво селско момче, което пасеше вуйчовите си крави. Но... никога вече нямаше да може, защото детството ще бъде само спомен. Спомен, като хилядите други неща.

Сега пред него е само днешния ден и нетърпението да бъде колкото може по-скоро при своите близки. При тримата палавници, които толкова дълго го чакат, при Рада! Тя винаги го успокояваше в писмата си, но той знаеше колко е труден живота ѝ. Особено след смъртта на вуйчо му Лозьо. Всичко е паднало на нейните две ръце. Нещо стегна гърлото му и той бързо закрачи край селските дворове.

Пред пътната врата спря. Две от дъските ѝ се бяха отковали и през отвора спокойно преминаваха тромави кокошки. Дворът е запустял. Личеше, че тук няма мъжка ръка. При тази мисъл, погледът му неволно се отправи към крушата. Но там е пусто. Няма го дядо Лозьо. А винаги там го съглеждаше, приседнал на трикрако столче, да дялка нещо.

Теньо въздъхна и бутна пътната врата. Врявата, която се носеше до тоя момент, изведнъж стихна. Иззад бурените до оградата най-напред изникна русата главица на Стефка. В детските ѝ очи се кълбяха изненада и радост. Миг след нея се подаде и Никола. Погледът му беше съсредоточен и сериозен не за годините му. Дали защото не можеше да говори, това момче растеше и се държеше като възрастен. Смущението им трая не повече от миг. Изкрещяха нещо и се затичаха към баща си. Но още не

направили и три крачки, зад гърба им се изви страхотен рев. Най-малкият - Делчо, бе помислил, че големите бягат от него и в желанието си да не остане, се бе заплел и проснал между стеблата на няколко стръка коприва.

Теньо пусна пътната си чанта и бастуна и грабна дотичалите Стефка и Никола. Докато ги притискаше и целуваше, бързо се запъти към злополучният изтърсак. Наведе се и без да изпуска двете си големи деца, грабна и него, но напразно се опитваше да го успокои. По лицето му се стичаха сълзи като река, а ревът му продължаваше да цепи махалата. Понесе го към къщи.

На прага се подаде, изплашената от Делчовото пищене, баба Лозьовица. Ръцете ѝ бяха целите в тесто, а по лицето и по черната ѝ забрадка, се белееше белият прашец на отсятото брашно. И дали от него, но очите ѝ се замъглиха, насълзиха и тя се спусна към Теньо.

-Теньо! Майка! - повече не успя нищо да каже.

Зарови глава на гърдите му и захълца. Едрото ѝ тяло се тресеше от тоя мъчалив, сподавен плач. Теньо обгърна раменете ѝ и нежно я притисна. Той разбираше голямата мъка на тая яка жена, лишена от радостта да има свое дете, тя бе изгубила и единствения си близък човек. Когато се успокои, баба Лозьовица се отдръпна и заохка:

-Ух, ама и аз каква съм туткава! Уж бързах, бързах, а още нищо не съм направила...

-Не се тревожи.- зауспокоява я Теньо.- Има време. Докато се разтъжа с децата и ти ще оправиш баницата. Няма да ни избяга. Я, Стефче, Никола,

донесете чантата ми, а аз ще се опитам да укротя тоя малък мъж. – обърна се Теньо към двете деца и отново взе в ръцете си малкия Делчо, чийто рев продължаваше с неотслабваща сила.

Ръцете и лицето му пламтяха от копривата.

-Мислех да раздадем подаръците, когато се върне майка, но явно се налага да избързаме. - усмихна се Теньо на Стефка и Никола и заговорнически им кимна към Делчо.

Очите на двете деца засияха. Те внимателно поставиха голямата издута чанта в краката на баща си. Теньо приклепна, отвори чантата и зарови в нея. Най-напред извади чудно красиво петле върху колелца, което като затъркаля, запляска с криле, а после за голяма изненада на всички, изкукурунга дрезгаво. Това беше предостатъчно, за да секне страхотния рев на Делчо. Той като топка се изхлузи от ръцете на баща си и бързо грабна чудното петле. На лицето му, между двата реда сълзи, светна такава усмивка, че разсмя всички. После, на лъчите на залязващото слънце, проблясна с цветовете на дъгата и подаръка на Никола - хубаво джобно ножче с две остриета и ред други неизвестни приспособления. Никола го грабна и веднага изтича до близкото дърво, за да го опита.

Теньо погледна към Стефка. Лицето ѝ бе приbledняло от нетърпение, но тази бледост веднага се замени с бурна розовина, когато видя в ръцете на баща си най-хубавата кукла на света. След нея се подаде и книжка с чудни картинки, от някакъв далечен, непознат и не сънуван свят. Теньо гледаше трите си деца с препълнено от радост сърце и не

забеляза облегалата се на пътната врата млада жена. Бялото ѝ изпито лице би оставяло впечатление на уморена бледност, ако не беше болезненият руменец по скулите ѝ. Тъмните ѝ зеници горяха с трескав огън, а изпръхналите и меко очертани устни, които сега потрепваха, завършваха в сенките на две трагични гънки.

Теньо почувства парещия поглед на тези две очи и рязко се обърна. Сянка легна върху мургавото му лице! Рада! Радостта и болката така се бяха впили в гърдите му, че той се задъха. Един миг остана вцепенен. И в тоя миг те си казаха всичко. Изплакаха, изстрадаха от начало до край. Потопиха се, потънаха, едни в други любимите очи и целият свят престана да съществува. Бяха само те. От Радините очи мълчаливо се изтърколиха две едри сълзи, спуснаха се по алените петна на изострените ѝ скули и потънаха в сенките край устата и, на която трептеше едва забележима усмивка. Толкова скрита, че само той можеше да я забележи и да прочете в нея: "Не се тревожи! Добре съм. Само съм уморена, но сега ще бъде хубаво. Нали отново сме заедно. И никога няма да се разделим!"

Теньо галеше лицето ѝ с едрите си длани. Целуваше очите, меките устни и виждаше как под стопената мъка и умора, отново оживяваше оная Рада! Дори въздишката ѝ трепна така, както в моминските и години.

-Ох, Теньо... Свърши се най-последно... и приведе глава на рамото му.

Той я притисна и въздъхна. Какво можеше да каже? Пред очите му пак запламтяха ония думи от

писмото на Петко Радев: "...Жена ти е болна. Хората казват, че като отиде на нивата по цял ден кашля и храчи кръв..." Ех, че живот! За да получиш нещо, трябва да изгубиш друго, още по-скъпо! Преглътна със стиснати челюсти той.

Децата вече тичаха срещу тях и се надпреварваха да покажат подаръците на майка си. Теньо ги гледаше: "За тях! Всичко ще бъде за тях! Нека ние погълнем цялата отрова на този мръсен свят, но те трябва да живеят хубаво, смислено и щастливо!..."

Това е пътят му. Труден и страшен не само за него, но и за тия, които са около него, най-скъпите му. Но по друг той няма да тръгне. Затуй искаше да им даде "Всичко"! Цялото добро на този свят!

Очите му срещнаха тревожния поглед на Рада. Толкова обреченост имаше в тихата ѝ радост, че той стисна ръката ѝ до болка и я поведе към къщи, откъдето се носеха радостните гласове на децата.

Утрото едва се усещаше, а селото беше вече на крак. В дрезгавината, хората не се виждаха, но гласовете им се носеха ту оттук, ту оттам. Близките Теньо разпознаваше без усилие. По стръмната уличка изтрака кола. Догони я припрян женски глас: "Въже взе ли, бре? С пояса ли жа вързваш снопите!... Дай му само да навири остена, пък ти бягай след него..." Последните думи сърдитата стопанка избъбри повече на себе си.

Теньо се усмихна. Оперена! Разкърши ръце, съблече пижамата и я хвърли на старото изкривено и

почерняло от годините стебло на асмата. Гребна от бакъра с калайдисаното тасче, остави го на голямата каменна плоча и записка лицето си. Резливата кладенчова вода изведнъж го освежи. Изправи се и остави капките да се стичат по лицето му. Усети дим. Познатият дим от дъбови клонки и листа и едва сега забеляза припламващите отражения на огъня. Отиде до ъгъла на къщата и видя Рада. Приклепнала край огъня, тя тъкмо изливаше върху лъскавия черен сач бялата брашнена каша. Преглътна. Не е забравила. Жените помнят всичко. Исква да го изненада с неговите любими катми. Руските студенти им казват палачинки, но то е почти едно и също. Не ѝ се обади. Спря се и я загледа от страни. Хубава е. Особено така, осветена от огъня. Лицето ѝ изглеждаше младежки румено и здраво.

-Уууу, Радо! Честит гост, мари! Добре дошъл, даскале. - сепна го гласа на сърдитата стопанка, която преди малко тичаше по улицата с дългото въже в ръка.

-Добре заварил! - отговори Теньо, но жената вече бе кривнала към своя дом.

Рада изви глава и му се усмихна.

-Уплаши ме тая хала. Защо си станал толкова рано? Исквах да опека катмите и тогава да те събудя.

-Наспах се. И мислех дори, че съм изпреварил целия свят, а то тия хора, май изобщо не лягат. Говореше ѝ той и я гледаше.

По челото ѝ бяха избили ситни капчици пот, но очите ѝ горяха с мека и тиха радост. Колко ли е мечтала за един такъв простичък разговор с него. И не е важно точно какво си казват. Важното е, че са

заедно, че са сами край огъня и само една стена ги дели от децата.

-А, бе, викам си я, това дете е замирисало в комшиите толкова рано на сладко, има нещо! Ха здрасти, даскале! - Георги говореше и прекрачваше комшулука, целия окичен с житни класове и слама.

-То човек, като има късмет и от Жабовия бряст да се върне, пак ще го намери.Че не един, ами два наведнъж. Хем хубав човек, хем топли катми. – Георги разтърси ръката на Теньо и весело намигна на Рада, но това не му попречи да подвикне към съседния двор.

-Ей Мите, не назъртай, ами ела тука.Или мислиш, че сънуваш, щото като те гледам такъв, май още спиш...

Димитър не почака втора покана, а се прехвърли през плета и смутено подаде ръка на даскала.

-Здравей! - посрещна го Теньо.Май до късно си задирял момите.

-Ами-и, моми!Че кой те оставя в това време да задиряш. Цяла нощ съм прекарвал снопи.

Теньо гледаше двамата младежи и се радваше на естествената им доброта, на загорелите им лица и яки плещи.

-Вземете си, тъкмо две съм опекла.- подаде към тях Рада голямото пръстено блюдо, в което димяха две топли катми със зачервена корица.Тя погледна бързо Теньо:"Ти ще почакаш" - и се извини с очите си.

-Чакайте, бе!Ама, че хора!И от сън го вдигна-ли, и закуската му ще уметът!...- през вратичката се провираше Петко Радев. - Ха сега, добре дошъл и у

вас! Пък ти, Радо, не се отпускай, защото след мене идва и Хасърджията... Само на него няма да стигнат, нали го знаеш!

- Ти не бързай да клеветиш! - обади се зад тях Пеню Хасърджиев. Накуцвайки, той заплашително размаха масивният си бастун към Петко.

- Здравей Теньо! - протегна той широката си длан към Теньо и се засмя.

В този миг от близкия харман се разнесе ядовит глас.

- Къде се замете тоя хаймана, мъри? Изпречил колата сред двора и никакъв го няма... Поне добитъка да е пуснал...

- Ле-лее-стария! - изпъшка Георги. И като глътна тичешком остатъка от катмата се прехвърли през комшулука.

- Е, да отивам и аз, че-е... Хайде, ще се видим довечера. - смутено измънка Димитър.

- Да седнем до огъня, братлета. Хем ще си поговорим, хем ще закусваме, че вече трудно издържам на тая съблазън.

- Няма какво да говорим! Ще говориш ти, а ние сме дошли да те слушаме. - прекъсна го Хасърджията. Казвай всичко, което видя там и... с подробности!

Теньо надълго им разказа за конгреса на учителите в Брюксел. За срещата с Ленин и Благоев. Двата му приятели го слушаха внимателно и само от време на време кимаха одобрително.

- Значи, ние сме прави! - възкликна Петко Радев.

-Прави сме, разбира се! Та кога не сме били прави! - прекъсна го Хасърджиев.- Ти остави това, ами сега накъде? - обърна се той към Теньо.

-Сега...работа! Дядото ми препоръчва да се установя в Стара Загора. И е прав. Аз също мислех да отида там. Запрятайте ръкави, братлета! Защото истинското, голямото, тепърва ще дойде. И ние трябва да сме готови за него. И не само ние. Всички около нас трябва да са на-ясно и здраво организира-ни, като юмрук! Виждате едва изпъскахме една война, а вече се готвят да ни хвърлят в нова касапница. Време е да покажем на хората, а това нас чака...

-Даскале, добре дошъл! - извика някой от към пътя и Теньо позна Димитър Дешков. С него вървяха двама младежи, работници в мината, защото си отиваха от работа целите черни от въглищният прах.

-Здравейте! - махна с ръка към тримата Теньо.

-Къде сте се разбързали? Я елате да разменим някоя приказка! - подвижна към тях Петко Радев.

-Много приказвате, бе даскале! Ние не сме по приказките. Иначе сте хубави хора. Викайте ни, кога има нещо за пушкане. Там сме ние!...- засмя се поедрият младеж и отминаха.

-Добри момчета са. И другите ги слушат, ама луди глави. Не искат и не искат да дойдат при нас. А са жива работническа класа. - каза Петко.

Дните сред близките се изнизаха бързо. Видя се и с всички свои познати. Най-много се радваше на

готовността на младите, на пламенните думи на Петко Радев и на улегналата, умна разсъдливост на Пеню Хасърджиев. Всички взети поотделно, имат и хубави, и лоши страни, но заедно! Каква сила ще стане от тия хора. А сигурно и по другите села е така. Нужно е само да се организират, да се спечелят за партията. Другото ще дойде само.

-Какво се замисли, даскале?

-Мисля за нашите хора. Хубави хора имаме, - тихо отговори Теньо на Димитър Дешков на чиято волска кола се возеше до близката гара. Димитър бе подредил чувалите така, че да могат двамата да се настанят отгоре. И сега едрите волове с лекота мъкнеха колата по отъпкания черен път и равнодушно преживяха.

-То, хората са различни. И добри има, но и кучета колкото щеш. - говореше Димитър и от време навреме побутваше с остена воловете.

-Има! Но ми се струва, че са малко. - отговори му Теньо. - Пък и не ни трябва, щом са лоши. Но като гледам повечето са добри, само че понякога избързваме. Не ги оглеждаме, както трябва или за малък кусур подминаваме човека. Сетих се за ония двамата... миньорите. Как се казваха?

-А, Христос и Гочо, ли? Братята. Хайти са те ама... Дай им да се бият. Нали ги чу! Особено тоя, Христос, ама е жив дявол! - засмя се Димитър.

-Ти не бързай да отсичаш. Аз и на Петко Радев казах, но ти май се имаш повече с тях. Я вземи ги поогледай! Такива хора ще ни трябва!

Унесени в разговор, не усетиха кога пътят ги доведе до гарата. Сбогуваха се. Димитър изви кола-

та към мелницата, а Теньо забърза към току-що спрелият влак.

Не мина и час и той вървеше по познатите улици на Стара Загора. Първо се отби при Коста Ципоранов и веднага забърза към къщата на Митю Станев. Митю го посрещна на самия вход. Беше тръгнал да отива на пазар. Носеше голяма платнена чанта.

-Ооо, Теньо! Хайде бе, човек! От кога те чакаме!

-Поостанах малко при семейството.

-Това е хубаво, но още по-хубаво ще бъде да се захванеш за работа, че и домочадието да доведеш тук. Стига са се трепали на село.

-Така мисля да направя и аз. Само да се установя...

-Влизай де, влизай! На пазар и утре може да се отиде! - додаде Митю, като забеляза колебанието му. - Четем ние с Мара статиите ти и си говорим. Каква ли работа ще подхване тоя човек, като се завърне!

-Ти само за работа говориш! - не влезе, а просто връхлетя Мара Станева и запрегръща госта.

-Няма да се сетиш да поканиш човека. Да го почерпиш, Работа! Още от вратата и... работа!

-Чакай, бе жена! Чакай! Ще дойдем и до почерпката, пък и то си му мяза, ти да го направиш! - намигна Митю на Теньо. - Ще работиш в кантора, нали? И трябва непременно да се срещнеш с Вълчо Оралчев и Неделчо Николов. - продължи Митю.

-От тук, отивам при тях. Тъкмо ще им предам и поздравя от Дядото.

-Ха, като каза та се сетих!Ти видя ли новия брой на„Работнически вестник”.Браво!Така здраво са начесали Кобурга.Посрещнали го в Народното събрание с бурни„овации”и у-у-у-у!Не му позволили и гък да каже от тронното си слово. Избягал, завалията.

Теньо слушаше възбуденият коментар на Митю Станев и жадно четеше за протестите на парламентарната група за реакционната политика на либералното правителство на Радославов.Като свърши четенето, погледна към Митю и в миг забрави какво искаше да го пита.Порази го голямата му брада и приликата му с Маркс.

-Ама, че брада си пуснал!Гледам те и си мисля, колко приблизително приличаш на Карл Маркс.

-Прилича той, прилича!Тя тая брада ще му излезе някой ден солена! - престорено сърдито се намеси Мара и постави на масата купичка сладко.

-И ще стане, да знаеш!Оня ден в София, като се залепи за мене едно ченге!Върви и ме оглежда, като че ли съм от друга планета.Едва се измъкнах.

Ноемврийска вечер.Дъхът на северняка е вече леден.Усеща се, че преди да препусне над Тракия е обрал от първите студове на Балкана.

Петко Радев напразно загръщаше протритото си палто.Студът проникваше от всякъде.Малко го стопля и ходенето.Тук, в ниското, в Кан-дере пак бива, но той си помисли какво ли ще е, когато излезе горе на Гладния връх!

„Кан-дере”. И него историята не е отминала. И тук се е ляла българска кръв. Кръвта на Шишмановите българи. Затова са го нарекли и Кан-дере. Кърваво-адско дере.

Петко потрепери!” Който не знае да трепери, зъзне”. Умни поговорки има народецът ни! – усмихна се той. И как няма да са умни! Дните му са като кремани. Ако беше някой мековат, отдавна да са го прояли. А той векове се блъска в тях, та искри хвърчат и пак е оцелял! Не е меко желязото. Челик е!

Тия накъсани мисли го връщат към другарите в Караатли, от където сега си идваше. Там основа партийната организация. Укрепи я. Могат вече и без него, но все намира време да прескочи. Да поговори и с хората...

-Ей, байно, къде така в тъмното? - сепна го дрезгав глас.

Под мрака на клонест орех той смътно различи две сенки. Не отговори. Спря и почака да излязат, но те не мръднаха от удобното си прикритие. Ръката му сама се плъзна в дълбочината на джоба и напипа тежкия барабанлия.

-Вървя по пътя си. А вие, кои сте?-сепнато подвижна той.

-Ааа, даскале, ти ли се бе? - позна го единият и сенките излязоха на пътя.

Сега и той ги позна. Бяха двамата братя Хрис-тос и Гочо Стайкови.

-Ама, че хайдушки навици имате! Уплашвате човека за нищо... - засмя се Петко.

-Нашите не знам хайдушки ли са, ама и твоите си ги бива! Веднага бръкна в джоба. Май не си от бъзливите! - със смях отговори Христос и попита:

-Та къде, казваш, си ходил?

-Работа търся, момчета. Наминах към Караатли да проверя, ама и там няма.

Тръгнаха заедно.

-То и ние, миньорите, не сме цвете, ама и вашата даскалската, си я бива. Учени хора сте, пък и вас гонят! Иди я разбери...

-Тя за разбиране е лесна, но за оправяне е мъчна! – допълни Гочо.

-Мъчна е, пък и ние сами си умножаваме мъката. Всеки тича само за кожата си. Кой когато му припари, тогава тръгва да я пази. И то сам...

-Така е, даскале, за чуждата риза никой не се порязва.

-А не бива да е така! - прекъсна го Петко.

Останалия път изминаха неусетно. Петко Радев им заговори направо.

Разбираше, че с такива прями и открити момчета като Гочо и Христос, само с прями думи могат да свършат работа. Обясни им програмата на партията, целите и задачите и не се изненада, когато те се съгласиха да идват в клуба.

По улиците на Меричлери вече говореха за техните ергенски работи, по които бяха тръгнали тая вечер, преди да се срещнат. Спряха пред къщата на Петко. Някой идваше към тях. Умълчаха се. Но Гочо го позна и подвикна:

-Абе, попе, малко ли ти се вижда тъмното, та си тръгнал с това черно расо?

-Ако си християнин, кажи ”Добър вечер”, като видиш пътник, а ти със светия човек се гавриш, магаре такова!

-И магарето е свещено добиче, попе!Нали то е носило вашия Христос!

-Аха-а!И ти ли си тук, даскале?Тогава работата е ясна...

-А кое й е ясното, отче?

-Ясно е това, че не съм сгрешил, дето се посветих на Бога, защото е аз някога бях даскал.

-Та лошо ли е да си учител на своя народ, отче?

-Не е. Само че едни учат, а други мътят...

Да мътиш водата на изедниците и това е божие дело, отче!

Поп Тимотей се вбеси от спокойните отговори на Петко Радев и викна:-Не бъркай светия Бог из твоя пъкъл, антихрист, такъв!

-В твоя Бог, аз не вярвам, но ти май често го бъркаш с младите булки...

Поп Тимотей изпръхтя едно”Анатема!”в брадата си и изфуча край тях.

-Ей, попе, като се молиш на такъв бог, викай и нас.Ние с Гочо там сме големи християни!...– изкиска се след него Христос.

-Лека нощ, момчета.Да се прибираме.Пък не забравяйте, за поканата в клуба!- подаде им ръка Петко и усмихнат отвори пътната врата.

Късна есен.Полето край село Меричлери е разорано и пусто.Ралата и плуговете са под

навесите.Добитъкът прибран в оборите.В късните студени и сиви дни, разсъмването идва късно и рано притъмнява.

Пред вратниците и кривите сокаци се чува приглушен мъжки говор.Просвяткат цигари.По двама, по трима, селяните наметнали на раменете си бели-те клашници, се отправят към кръчмата.Изтупват цървулите пред прага, отръскват влагата от клашниците, напоени от ситния дъждец и сядат край масите.Тук разговорите са по-бурни и тревогата в тях личи.Брадясалите лица и очите, под надвисналите вежди, са ту напрегнати, ту гневни.Нова война чука на вратите им.

Още болят раните от Балканската.Черните кърпи по главите на вдовиците още не са избелели, а идва нова!И, както изглежда още по-страшна!Колко ли къщи ще затвори?Колко ли ниви ще потънат в бурени?А плаحوвете на жените и децата пак ще карат нощите да настръхват и да присяда залъкът.

Партийният клуб е също претъпкан.Дъх на спарена влага, кафе и лош тютюн обгръща хората.Малко са тия, които мълчаливо слушат.Говорят почти всички.Ръкомахат възбудено, прекъсват се:

-Война, ви казвам, няма да има!Да не са пък толкова луди управниците, та да не виждат хала ни?

-Ти тия ги разправяй на баба си!Че какво го еня царя за твоя хал, бе.Или ония с дебелите кесии, дето взеха и фабрики да правят,и търговия да въртят!...- прекъсна Христос Стайков разпаления селянин.

Вратата се отвори и спорещите извиха глави.На прага стояха Петко Радев и Пеню Хасърджиев.

-Точно за това ще си говорим, другари. - вдигна ръка Петко за поздрав към всички.- Войната е вече до нашия плет.А, нали знаете?Играе ли мечката в комшията, ще заиграе и у нас!За това трябва да сме на ясно и да не се залъгваме.Напротив!Трябва да отваряме и очите на другите.Защото.Царят, правителството на Радославов и богатите искат война. Не им стига само потта и беднотията.Искат и с кръвта ни да забогатеят.Пък и нали сме вързани за Германия...

-Аха, където колата, там и катраникът!.- подметна язвително някой.

-Значи нашата кръвчица ще влезе направо в кесите на думбазите, така ли?

-Точно така, другари! - продължи Пеню Хасърджиев. -Нима пред очите ви не става същото?Избиха беднотията по фронтовете,а които оживяха, потънаха в дългове.И какво?След войната, аргатите са повече от преди, миньорите работят по 12-14 часа.А им плащат с трохи!Само кръчмарите и бакалите напълниха търбусите си.Нашата партия и Земеделският сме против войната,но ние разбираме, че не сме в състояние да дадем решителен отпор на буржоазията.Все още сме малко, а народът ни се разпъва от противоречия.Идете и вижте сега в кръчмата!Давят мъката си и страхът в ракия, а заговорим ли ги веднага се дръпват.Защото управниците умело ги плашат с нашето учение. Видиш ли,ще ти вземат нивите,добитъка и жените, ако тръгнете с тях! А сега сте си сами чорбаджии...

-Ха-ха! Абе то един чорбаджилък! Дъното ни в кръпки. Няма пари за сол и газ. Цървулите ни с две очи гледат... чорбаджилък...-изсмя се Гено Загоров.

-Цървулите ни гледат, но хората нямат очи да видят истината! Именно това е сега нашата най-важна задача, другари! - поде Петко Радев. - Да им отворим очите и ушите, защото оръдията гърмят вече. Пламнал е целият свят. Великите сили искат ново разпределение на пазарите. За гушата са се хванали от една страна Германия, Италия и Австро-Унгария с Англия, Франция и Русия...

-А, бе, те хич и не се хващат за гушата, ами май карат нас да се душим с беднотията от техните държави... Чакай, бе даскале! Че то, както върви, нас Фердинанд срещу дядо Иван ли ще ни праща?... Майната му!...-изпсува Господин Вълчев, без да дочака отговора на Петко Радев.

-Да ни изпрати срещу нашите освободители, едва ли ще има кураж. Ние ще му трябваме да обираме мръсотията на германците тук, на Балканите. Колко му е да ни насъскат срещу Турция и Гърция. Нали мечтаем за Велика България.

-Те това е! На гол тулум чифте пищови! - обади се Колю Гайдаров.

Петко говореше и се радваше от репликите на хората. В тях най-добре се чувстваше как налучкват правилния път. Убеждават се. А той знаеше, че чутото тук, още тази нощ ще тръгне по сокаците на селото, ще влезе в къщите, а от там непременно ще се намери и някой, които ще го разбере. Нека да са двама-трима. И това е нещо.

Когато клубът се изпразни, селото се огласяше от първите петли. В задименото помещение остана-ха Петко Радев, Пеню Хасърджиев, секретарят Гено Коларов и още двама-трима селяни.

-Другари, аз ще ви напускам. Уволниха ме. Отивам в Цалапица. - обърна се към тях Петко.

-Ей, тоя поп Тимотей не те остави на мира!, изруга Доню Чауша.

-Ами, търси майстора.. тая килимјавка,ама де да видим! - закани се Атанас Македонеца.

-Значи, се разделяме, даскале. - с мъка в гласа попита Теню Рошлев.

-Натам отиват нещата, другари, но това не е страшно. Където и да сме, ние пак ще бъдем заедно. Само, че по-трудно ще се срещаме. Пък може да е за по-хубаво. Това, дето управниците ни местят от село на село, само ни дава възможност и другаде да работим с хората. И, ако са умни, не само че няма да ни местят и гонят, ами със синджир щяха да ни държат на едно място.

-Излиза, че те сами ни сеят из нивата си, а?, прихна Македонеца.

-Така е, другари. Тук сме силни. Имаме здрави кадри, но трябва да се работи сред хората. Да се множим! Ето тук са Пеню Хасърджиев, Паню Стоилов, Теню Рошлев, а трябва и другите учители да се привлекат, младежите също. Запомнете. Ние сме като дървото. Колкото повече и по-дълбоко са коре-ните му, толкова са по-яки и издържливи клоните му. Защото и бури ни очакват!...

-И така, другари! Довиждане- каза Петко Радев, прегърна приятелски всички и излезе навън с Пеню Хасърджиев.

През нощта студеният есенен дъждец премина в сняг. Селото спеше под бялата му пелена, а едрите снежни парцали продължаваха да се стелят над при- тихналите къщи и дворове. Тук-там само, глухо и дрезгаво, пролайваха кучета.

Петко Радев излезе от затоплената стая и се за- леда в още сивата белота на зимното утро. Под стряхата изпърхаха премръзнали врабци. Откъм кошарата изблея овца. Погледът му премина над огъналите се от сняг клони на овошките и се плъзна към отсрещния баир, оттатък реката. Някои от комините на накацалите по него ниски къщурки вече изпущаха тънък дим. Разсъмваше.

Вратата зад него хлопна. Майка му, с нелепата смърт на баща му, тя се беше съвсем състарила. Суха и приведена, с угаснал поглед, изглеждаше съвсем смалена под черната кърпа. Отиде си старецът след една чаша кафе. Петко отново се върна към ония тежки дни. Почерпил го бе негов дължник в кафенето и още там почувствал някаква слабост. Прибрал се в къщи и до сутринта си заминал. И то за какво? За 4-5 крини жито. И макар че двамата не се разбираха никак, Петко понесе тежко смъртта на баща си. Скарали се бяха още, когато той завърши семинарията и захвърли расото

пряко волята му. А старият бе работлив и заможен, но не търпеше думата му на две да става.

Сега, когато гледаше добрата си майка, мъката му се върна с двойна сила. Какво ли ще прави? Остава и без него. Много ѝ се струпа! Но той да стои без работа, също е невъзможно. Замислен, не я усети кога се бе върнала.

-Тръгваш ли, сине?-скръбно го погледнаха избелелите ѝ очи. А старческите устни трепнаха.

-Трябва, мамо!... Недей... И на мене ми е тежко, но какво да се прави. Ти гледай децата. Около тях по няма да ти е трудно. Пък аз ще гледам да уредя нещо. Дано е само за тая зима.

Тя кимна и излезе. Петко въздъхна и също се прибра в стаята. Децата спяха. Надежда бе придърпала дебелото одеало до брадичката си. Рачо, разперил широко ръце се усмихваше в съня си. До пригответената закуска на масата го чакаше Мария. Хубавите ѝ очи го посрещнаха още от прага. Тъгата и предателската влага в тях го смути. Не беше я виждал до сега да плаче. Хубава и силна бе жена му.

-Петко!- сподавено хълцане прекъсна думите ѝ. Тя прехапа устни и се извърна към прозореца. Срамуваше се от слабостта си, но не можеше да я преодолее.

Той приближи и я погали.

-Дръж се! Не се размеквай! Знаеш, че не е само за нас. Длъжен съм да мисля и за другите, за делото.

-А за себе си! За себе си кога ще помислиш? За тях...- и кимна към децата.

-Но, Мария! Ти знаеш и разбираш...- и като се насили се усмихна - Аз се гордея с теб, че не остана

длъжна на преподобния и го заплю, а виждаш – цялата управля е като него. И по-лоша дори! Как да не плюя и аз върху тях! Хората гледат нас. Ние, ако клюмнем глави, какво им остава на тях тогава.

Той видя в просълзените ѝ очи плахите искрици, далечната усмивка и разбра, че кризата е преминала. Седна до масата и засърба горещата супа.

Някой отвън изтупваше снега от краката си.

-Сигурно е Димитър. С него ще пътуваме. Виж! – кимна и той.

След минута Мария въведе госта.

-Добро утро! Ама, че къртят тия юнаци! - тихо рече Димитър и усмихнат загледа поруменелите от съня деца. - Нека спят! Да набират сили, та да ни отменят, след време. Е, ако си готов да тръгваме даскале?

-Тръгваме! - надигна се Петко и целуна двете деца. Прегърна жена си, намигна ѝ весело и излезе. На прага го очакваше майка му. Подаде вързопчето с храна, и с неочаквана твърдост в гласа си каза:

-Тръгвай, сине! И се пази... Нали виждам, трябваш на много хора и най-много на нас.

-Благодаря, мамо! - прошепна той и развълнуван бързо и целуна ръката. - Ще се пазя. А ти само, гледай да си здрава и... децата.

Тръгнаха.

Напред вървеше Димитър, наметнал козинявия си ямурлук, а след него Петко. Дебелият му червен кожух бързо побеля от едрия сняг. Вървяха бързо. Надяваха се още преди разсъмване незабелязано да излязат от селото. Но от първите дворове край които минаха им подвикваха ранобудни стопани.

-Довиждане, даскале.Горе главата!Каквото и да правят, няма да е на тяхната.Да знаеш, че ние пак ще си те изискаме!- едни окуражително му на-мигаха и сурово стискаха юмруци, а други направо псуваха надълго и широко.

Към края на селото ги посрещна селянин, когото Петко малко познаваше.Той мълчаливо му подаде ръка и тикна в ръцете му манерка с вино:

-Димитре, носиш ли нещо под ямурлука?Я не си опазил даскала от вълците, мисли му! - закани се той и им махна за добър път.

Когато излязоха на върха на хълма край селото, Петко спря и се обърна.В очите му блесна влага.А суровата бръчка още по-дълбоко проряза високото му чело.

-Тук духа яко.Навира сняг право в очите... – смутено избъбри Димитър и като намести тежката карабина под ямурлука, отново пое през дълбокия сняг. Зад тях селото се разбуждаше...

Лятото на 1914 година е в разгара си.Августовското слънце напича равното Старазагорско поле до самия залез.Мръква, а още е топло.Земята така е нагорещена, че Теню усеща топлината ѝ така, както се усеща топлината на току-що изваден от фурната хляб, над който се е навел в тъмното.Тоя спомен му навява може би сладкия дъх на зряло жито, които се носи над равнината, денем и нощем в тия усилни дни.

Дръгливото конче само намира пътя и копитата му меко тупат в дълбокия прахоляк. Колелата на файтона не издават никакъв шум. Наоколо се чува само цвърченето на щурците. Уморени от полската работа, хората отдавна са се прибрали, но дори и в тия напрегнати жетварски дни, са готови да чуят правдивото слово за положението в страната и по света. Точно от такъв митинг се връща и той сега.

Отново вижда уморените, потни селяни със слама и осил в косите, да го слушат внимателно и напрегнато. Очите им припламвам ту сурово, ту ядно или възторжено. Радваше ги и най-малката надеждица да се избегне новата, надвиснала над домовете им война. Но той не искаше да залъгва никого. Говореше сурово и истинно, така че хората да узряват не с дни и години, а с часове. Очите им да се отварят широко, за да виждат не само до синура на най-далечната си нива, а много по-нататък, и то надълбоко. Отдавна беше убеден, че само такива хора могат да разберат, както лъжата на управляващата върхушка и царя, така и истината на партията, която брани техните интереси - партията на Благоев.

Край файтона беззвучно и мълчаливо премина жена. В тъмното едва я различи. И мислите му веднага препуснаха в друга посока. Тревожеше се за своите. Жена му слабее с всеки ден. Изчезна от скулите ѝ дори оная лъжлива руменина. А той все не успява да я прибере, заедно с децата, при себе си. А не е лош адвокат, но не може да вземе пари от бедняците, които търсят неговата помощ. Та те идват при него именно, защото са ограбени от някой мес-

тен богаташ. Как да посегне и той на бедняшките им парици? Не, това е невъзможно! Щом хората живеят лошо и той трябва да живее лошо! Само така би могъл да остане такъв, какъвто е бил винаги. Друг не може да стане. Това би значело да извърши предателство към всичко, което за него е повече от собствения му живот и живота на близките му.

Подковите на кончето изчаткаха по калдъръма на градската улица. Това го откъсна от нерадостните мисли и той придърпа поводите. Препусна.

В стаята го чакаха две писма. Едното бе от Рада, а другото от Ламби Кандев. Трескаво отвори първото. Жена му пишеше, че се чувства много зле и той трябва да отиде при тях веднага. Дори в редовете на писмото личеше нейната слабост.

Думите са бледи и накъсани. Погледна часовника, но последният вечерен влак бе отдавна заминал. ”Значи ще пътувам с ранния утре”. - помисли си той и отново седна пред бюрото си. Върху него стояха ръкописите му, така както ги бе оставил, една завършена статия и първите планове за големия философски труд, който започваше: ”Пролетарската и буржоазна наука”. Идеята за него се роди още в Швейцария, но му беше нужно много време, докато събере необходимия предварителен материал. Сега вече можеше да работи върху него.

В другото писмо Ламби Кандев му искаше токущо завършената статия. Той я пхна в плик, надпи-са го и постави в джоба на ризата си: ”Ще го пусна утре във влака”. Но правеше всичко автоматично. Ръцете и главата му тежаха. Очите му не се отделяха от

бледите редове и късото писмо, написано от ръката на жена му.

Късна нощ е. В една от долните стаи на двука-
тната къща на Лозьо Тенев свети. До опушената га-
зена лампа седи баба Лозьовица и още една възрас-
тна жена – съседката баба Мария. Между тях ококо-
рила сините си очи, Стефка непрекъснато ги моли за
още една приказка. В тъмнината на далечния ъгъл на
стаята едва се очертават контурите на широко легло.
В него е Рада.

Двете възрастни жени уморено наплитат нещо, но ту
едната, ту другата плъзгат погледи към отдалече-
ното легло и се вслушват в учестеното дишане на
болната. Очите на двете жени се срещат тревожно.
От един час Рада диша много трудно, а не премина-
ва, както е било друг път.

-А, Лозьовице, я отведи детето да спи. Късно е
вече.- строго и престорено бодро подвиква баба
Мария.

-Хайде, чедо! Утре пак ще ти казвам приказки.
Сега лягай. Да не бърбим баба, та и майка ти да може
да поспи.

Стефка, кимна с глава и изтича до леглото на
майка си и я прегърна.

-Лека нощ, мамо. Утре ще си по-добре, нали,
мамо? И татко ще си дойде...

-Лека, нощ, мило... Добре... ще съм. Хайде, оти-
вай...

Стефка излезе от стаята. Баба Мария пренесе лампата до леглото на болната и видя, капки по челото и по горната ѝ устна. Лицето ѝ беше съвсем изострено и жълто. Дишаше тежко и трудно. Синкавите ѝ устни се мъчеха сами да уловят повече въздух. Баба Мария рязко се обърна и отвори прозореца.

-Вода. - едва промълви болната.

Баба Лозьовица тъкмо внасяше малка стомничка. Подаде я на снаха си, повдигна главата ѝ и усети под ръката си влажната ѝ коса, мокра бе ѝ възглавницата. Болната пиеше жадно. От два дни се крепеше само с вода. Отпусна се на възглавницата, пое дълбоко въздух и нещо изгъркори в гърдите ѝ. Задави я.

-Стеф-ке.. Те-те-ньо... каже-те... Нико-о-ола, Делчо. Последните ѝ думи преминаха в пристъпа на остра кашлица. Тялото ѝ се сгърчи. Очите ѝ широко се отвориха и тя притихна..

От полуотворените ѝ устни потече струйка алена кръв.

-Радо! Чедо...-изхлипа баба Лозьовица и се свлече върху младата жена.

Баба Мария се прекръсти и защура из стаята да търси кандилото.

Нощта избледняваше. Къса е лятната нощ. Някой почука на външната врата. Баба Мария излезе да отвори. Пред нея стоеше бледен и напрегнат Теньо. Старата жена го погледна и сълзите бликнаха от очите ѝ. Едва промълви:

-Теньо чедо, Бог да я прости.

Той разбра всичко!

Облегна се на вратата за да не падне, а после се затече към стаята...

Първо видя кандилото над леглото, а там с едно бяло, изпито и спокойно лице лежеше Рада. Приведе се над нея. Целуна студените ѝ устни, прегърна я и се разтърси от спазми. Силите му бяха стигнали до тук. Повече не можеше. Отиде си от него най-близкият му човек, най-любимият. Тази, която се раздаде докрай, за да може той да учи, да стане нещо. Отиде си.

Шест месеца бяха изминали от смъртта на Рада. Когато затваряше куфара и проверяваше всичко ли е сложил в него, на вратата на адвокатската му кантора се почука. Възрастен старшина мълчаливо му подаде сгънат на две лист и разписка, която той подписа. Старшината излезе. Теньо разгъна листа и изтръпна. Повиквателна! Надяваше се, че ще го отминат. Беше останал сам мъж в семейството, и три деца без майка. Но на Фердинанд му трябваше всичкото пушечно месо, останало в България след Балканската и Между съюзническата война.

Теньо сви вежди и пъкна повиквателната в куфара, при свещите и бонбоните, които бе купил за помена на жена си. Извади папките с делата, които в момента водеше и ги постави върху бюрото си. Огледа кантората си и излезе. На близкия ъгъл бе адвокатската кантора на Коста Ципоранов. Теньо почука и влезе. Коста стана да го посрещне.

-Тръгваш ли вече?

-Да!И идвам да се сбогуваме.

-Ха, да се сбогуваме ли?

-Да!Получих повиквателна.От Меричлери направо заминавам.

-Значи и до тебе допряха.Мръсници!Те забъркват кашата, а ние ще сърбаме.То кога ли е било иначе...

-Така е. А може и да е за хубаво.Нали знаеш, понякога колкото е по-лошо, по-добре е!Но аз имам една молба към тебе.Оставил съм незавършени дела върху бюрото си.Ето ти ключа от кантората.Прегледай ги и ги разпределете ти, Георги Петров и Минчо Минчев. Хората не бива да чакат, надяват се на тях...

-Ех, Теньо, ти и сега мислиш за хората...

-Такъв съм, Коста.

-Добре, това ще оправим, не се тревожи.А, сега, хайде...

Прегърнаха се.

-И умната.В армията знаеш какво е. - додаде Коста и свали замъглените си очила, като смутено взе да ги изтрива в пердето на прозореца.

Теньо му махна с ръка и излезе навън като пое пътя към гарата.Мислеше да мине през Чирпан, за да се обади и на Коста Недев, стар другар и колега от учителството още от Меричлери, а после и при учредяването на УСДО. Мъдър е старецът.Така помисли и сега Теньо, макар че не беше много повъзрастен от тях.Но,всички го наричаха Стареца. Може би за неговата непоклатима уравновесеност и спокойствие, за острата му наблюдателност и чудната му способност да преценя хората за късо вре-

ме. От тогава му остана навикът при случай винаги да се съветва с него.

Чирпанската гара бе претъпкана от народ. Мобилизирани с бели торби и вече във военни мундири бяха изпълнили перона и чакалнята, а около тях се суетяха изпращачи, намръщени старци и разплакани жени и деца. Теньо се запровира между множеството и вече наближаваше изхода, когато някой го задържа за лакета. Коста! Но не би го познал в тия военни дрехи. Умните му очи леко се усмихваха.

- Виж ти среща. Едва не се разминахме. Мислех да те потърся в къщи. - стискаше ръката му Теньо.

- Сега в къщите остават само жените и децата, Теньо. Не прощават на никого.

- Така е. И аз заминавам. Отивам до Мерицлери да направя само помена на жена си, да се сбогувам с децата и тръгвам.

- Друго и не очаквах. Те се канят да направят цяла България сирашка, та за твоите сираци ли да помислят. Ама ще съжаляват, да знаеш. - и като се наведе над него, Коста му зашепна. - и под мундира, ние сме си същите и не се знае, кога ни дадат пушките накъде ще тръгнем!... Хайде, със здраве. Може и да се видим там. Нашите се товарят вече.

Теньо се загледа в тромавата и набита фигура и стоя така докато не го изгуби между другите изпомачкани и миришещи на нафталин военни униформи. Край него бяха останали само разплаканите деца и жени и тия смръщени очи на старците, легнали дълбоко в сянката на бухналите си вежди, като мъка и закана.

И така е сега по всички гари на България.

Втора военна зима свири над студените комини на Меричлери. Само над позаможните къщи се вие дим, над кръчмите и над общината. Войната и бирниците са измели не само хамбарите, но и дворовете на войнишките жени. Мучат затворени пред празните ясли крави. Мършави, проскубани кучета и котки се олюляват по тесните криви сокаци, а децата и жените, посинели от студ и глад, по цели дни и нощи стоят увити в парцалените черги. Чуват се само плачове, все нови и нови, особено привечер, когато разсилният разнесе, заедно с войнишките писма и черните съобщения за смъртта на този, или онзи някъде по бойните полета.

Сега реквизиционните комисии обикаляха селото свободно. Никой не им пречеше. Дори кучетата нямаха сили да залаят по тях. Влизаха от двор в двор. Ръчкаха навсякъде и рядко не намираха скритата крина жито. След тях махалите се огласяха от квиченето на реквизираните прасета и плачът и клетвите на жените. Вчера също се бяха разшетали. И все за фронта. За мъжете им. А вечерта от кръчмата на Генадиев се разнесе отдавна забравения мирис на печено свинско и пиянските песни на богатите синове. За тях нямаше война. Парите на бащите им ги бяха откупили. И те цялата нощ пируваха с високия гост - собственика на кръчмата Генадиев. Откакто започна войната той е комендант на Хасковско, но затыжи ли се за старите акрани не

забравя да прескочи до Мерицлери. Хем да се почерпят, хем да погледа как върви альшвериша. Рано сутринта Генадиев си замина. А когато по-късно кметът на селото Стоил Недев с подпухнали очи и натезжала глава се упъти към общината, пред нея го чакаше необичайно женско сборище. Увиди краката си с парцали, облечени с протрити мъжки палта и клашници, жените бяха пъхнали премръзналите си ръце в пазвите, а окачени на тях проблясваха остриетата на брадви. Гледаха го мълчаливо и с омраза. Едва след неговото появяване от общината изскочи Леко Стоилов, писаря.

-Искат да секат дъбовата гора, господин кмете! - изтънко и уплашено пропищя гласът му.

-Полугар! Как не те е срам заради брат ти, бе хаирсъзино! Една майка ви е раждала!

Жените чакаха една само от тях да се обади и завикаха:

-Мекере! Брат му с три деца сираци на фронта отиде, а той ближе цървулите на думбазите и лае повече от тях.

-Кхъ-кхъ! -изкашля се Стойл Недев, хем да прочисти грапавината от гърлото си, хем да въдвори тишина. Гората не може да се сече! Забранено е. – започна той.

-Тъй!... А децата от студ ли да уморите искате? – прекъсна го едра селянка-тая, която първа бе подхванала писаря. - Мъжете ни избихте на фронтовете. Сметохте всичко от къщите, а нас искате от глад и студ да закопаете, така ли?

-Забранено е! - иронично пропищя друга. - А позволено ли е да плюскате цяла нощ прасета. А ги

взехте уж за фронта, а?Позволено ли е да грабите нарядите на цяло село, а после бакалите да ни го продават скъпо и прескъпо?

-Значи за нас е забранено, а за вас всичко може, така ли? Няма да я бъде! Плюскайте! Да се затъкнете, дано! Ама ще дойде видов ден, ще дойде!...

-Мари, жени, какво сме седнали с тия апаши да се пазарим! Те окрадоха света, а пък ние две вършини да не можем да отсечем за децата си. Тръгвайте!

-Пък,ако на някой му стиска, да дойде да ни спре! - закани се прегърбена старица като размаха брадвата в жилестата си ръка и закрачи първа. Останалите се юрнаха след нея.

-Ще отговаряте!...Ще ви глобя...- викаше след тях кметът.

-Ти ще отговаряш, мръсноко! Пък ела да ме глобиш в дъбака...- закиска се една от по-младите жени и догони освирепелите жени,които вървяха и кълняха.

Към тях от близките улички се присъединяваха все нови и нови.Очите им и хладните остриета на брадвите застрашително блестяха в студеният зимен ден.

Привечер те се връщаха тежко, под товарите на суровите дърва.А на юг от селото дъбовата гора я нямаше...

Тая нощ комините над къщите задимяха. А край огнищата, децата с бледи усмивки, лакомо гълтаха едрите горещи топки на царевичния качамак.

Управниците на селото смутено и с едва скриван страх се оглеждаха.Нещо ставаше.Нещо страшно се приближаваше!

Полкът, в който се числеше поручик Теньо Стоилов, беше отминал напред. Отдавна се изгубиха от очите му войниците от последната рота. Пред интендантския взвод се виеше стръмна пътека, по която войниците с усилие избутваха нагоре натоварените с провизии каруци. Ситният дъжд скриваше билата на околните върхове и стесняваше, и без това тесния хоризонт.

Опрял рамо в първата каруца, тежко пристъпваше едър войник. Кепето му е потъмняло от дъжда, а капките, които се стичаха по-него, се сливаха по загорялата му шия. Отвреме навреме войникът се обръщаше назад и му се усмихваше. Теньо не изпускаше от очи никого. Насърчаваше, сам помагаше на по-слабите войници, ободряваше ги. Знаеше, че го слушат не само, защото им е командир. Обичаха го! За всичко идваха при него. Пишеше писмата им, четеше им ги, а това му даде възможност да ги опознае по-бързо и по-вярно. Още от началото на фронтовата служба бързо се ориентира и когато дойде време да образува войнишкия комитет, не сгреши в избора си. После потръгна. Всеки от посветените имаше познати и земляци в другите роти на полка. Свързаха го с тях и комитетите поникваха, като гъби.

Едрият войник от първата каруца отново се обърна назад. А за този какво да каже? Хубаво стана, че се случиха в един полк с Димитър Дешков. Доста усилия му струваше докато го прехвърли в

своя взвод, но за това му помогна и раняването на Димитър. А сега му е дясната ръка. И да се случи нещо, тук ще остане сигурен човек. В полка е и друг стар, изпитан другар - Димо Недев. Те знаеха партийното поръчение да се работи активно сред войниците, да се използва недоволството им, и свършиха не малко работа...

-Тпруу!.. извика Димитър на конете от първата каруца, хвана ги за юздите и ги поведе край поляната, на която най-последно бяха излезли. Пред тях пламтяха огньовете на полка. От всякъде се чуваха псувни и ругатни. Войниците вече не криеха недоволството си. Дори когато по пътя от към Битоля се зададоха няколко конници, явно офицери, войниците не млъкнаха.

Теньо загледа приближаващите офицери и в проблясъка на огньовете различи фуражката на първия от тях-генералската кокарда. Озлоблението, което го душеше вече дни наред, го стисна отново за гърлото и той невъздържано подвигна:

-Господин генерал, поздравявам ви с високия дух на армията ви!...- гласът му екна неочаквано силен и подчертано саркастичен.

Генералът рязко дръпна юздите на своя охранен кон, но буйният смях на войниците от близките огньовете, го накараха да продължи. Чуха се дюдюкания и остри, зловни подсвирвания.

-Какво правиш? - дръпна Димитър ръкава му, - палатката ти е готова. Е, там до гората. Нали искаше нещо бързо да напишеш. Бягай да не те познае някой катил от другите взводове.

Теньо се вмъкна в ниската палатка. Хвърли тежкия си, напоен от дъжда шинел и седна на полевого столче. Извади от сандъчето дебела лоена свещ, запали я и закрепил на единия му край. За миг-два се замисли и бързо започна да пише. Не беше стигнал и до средата на страницата, когато чу стъпки отвън. Закри с ръка написаното и се послуша.

-Теньо! - позна шепота на Димитър. - Търси те един човек... Пращал го Димо Недев.

Теньо, без да става, отметна платнището от вратата на палатката и покани непознатия. Войникът не беше много висок на ръст, но плещест и здраво стоеше на земята. Мургавото му открито лице розовееше от светлината на свещта. Без да се смущава от офицерските му пагони, непознатият войник поздрави и подаде ръка:

-Казвам се Недялко Корцанов. От Бунарчево, Хасковско съм. Праща ме Димо Недев...

-Добре, братле! Сядай! Сядай и казвай какво има по вас. Та ние сме земляци. Само, че вие сте "отвъде Марица, а ние отсъде". Нали така беше? - засмя се Теньо на припомнения диалект и с удоволствие забеляза как войникът изведнъж се отпусна. - А Димо как е, какво прави?

-Той ме откри, усети ме. Гявол е! Намериха се и други... и образувахме комитет. Получаваме вестници, а сега ме изпрати при теб. От тук трябва да взема някои неща...

-Така е. А ти къде служиш, щото така... много лесно се предвижваш от част в част?

-Куриер съм към щаба, господин..., а другарю...

-Много, добре!Ама и сигурен, човек са си намерили господата от щаба - засмя се Теньо.

-Аз, поне не съм офицер.- намигна му Недялко.

-Така, а сега по работата!Ето ти няколко броя „Работнически вестник”.Предай ги на Димо.И работете само със сигурни хора, умната!Провали не бива да допускаме.А,сега ми се ще да те помоля и за нещо друго.Можеш ли да отнесеш това писмо на Драгой Коджейков, в щаба.

-Мога.В мене никой не се съмнява.- с готовност се изправи Недялко.

-Писмото е важно и, разбира се,опасно!Ще ти кажа.Пиша го до Георги Кирков.Германските социалисти подкрепиха военните кредити на Кайзера и с това напълно се предадоха, а в нашия вестник, нищо не е писано затова.Наш дълг е да отворим очите на хората.Нека видят, какви приятели са те на работниците и бедните селяни, не само в Германия, но и у нас!

-Ще го предам,другарю Стоилов!Още утре ще го има! - твърдо заяви и му стисна ръката Недялко Корцанов и излезе от палатката. Някой от вън го попита високо:

-Тук ли е поручик Стоилов? -и веднага след това се подаде свръзката на полковия командир. – Господин поручик, явете се веднага в щаба на полка.Вика ви командирът.

Пред палатката на полковия командир,Теньо неволно се постегна.Строг беше полковникът.Това го знаеше и последният войник.Часовоят го забеляза и се вмъкна да доложи.Командирът не беше сам. До него стояха двама непознати офицери.Нисък,

пълен майор с плешиво теме и висок строен капитан. След неговото влизане, полковникът само кимна на майора, без да приеме поздрава му.

-Какво е това, според Вас, господин поручик? - вдигна от масата малко вестниче майорът, като предпазливо го държеше с два пръста далеч от себе си.

-Не виждам от тук, господин майор.-спокойно отговори Теньо, макар че още с влизането си бе познал органат на партията – „Работнически вестник”.

-А на мен ми се струва, че тоя... парцал вие бихте познали и със завързани очи, поручик. Или греша? – ехидно го погледна майорът.

-Не е удобно да потвърждавам втория ви въпрос, господин майор, защото сте по-старши от мен. - все така спокойно отговори Теньо.

-Отговорът е достоен за един доктор по правните науки, поручик. Но ние знаем много повече за Вас! - майорът вече трудно скриваше раздражението си.

-Докторът по правни науки е и организатор на учителите в Чирпан, нали, господин поручик? подхвърли със стиснати устни капитанът.

-Кой, освен Вас, разпространяваше тоя, вестник в полка, поручик! - майорът го гледаше в упор.

-Ако това е действително вестник и вероятно нелегален, щом Вие се интересувате от него, но понеже го виждам за пръв път във Вас, също бих могъл да Ви обвиня в разпространяването му, господин майор!

Майорът подскочи от полевото столче и почервения.

-Поручик Стоилов! - полковият му командир говореше рязко и отсечено.-Не съм очаквал такава наглост от Вас.Винаги съм Ви мислил за добър офицер, защото сте го доказали неведнъж.

-Извинете ме, господин полковник, но аз исках, само да покажа на тия господа, колко е необосновано обвинението им към мен!

-Достатъчно, поручик!Предайте още сега взвода на поручик Ангеров и се пригответе за път!Утре заминавате.

През нощта Теньо бързо предаде интендантския взвод на новия му командир, а след това дълго си шепнаха с Димитър.На него предаде връзките и канала с дивизията.

Конете вървяха в равен тръст.Пред него е майорът, зад него, едрият капитан.Не може да разбере той какъв е!Ако е арестуван, защо оставиха оръжието му?Защо няма охрана?И...къде го водят? Главата му ще се пръсне от въпроси и мисли.А не може.Не бива да пита нищо!Трябва да запази привидно обиденото си изражение и държание.Трябва не той да говори, а те.Нека първо разбере какво знаят за него.А после...ще види.Все ще намери начин да се измъкне.Ако с него се заемат тия двамата, ще съумее да ги води, както си иска.Той усети предимствата си пред тях още снощи, в командирската палатка!

Снегът се стегна и стопи. Само зад къщите и плетовите останаха сиво-бели преспи. Ледът на реката изтъня. Пропука се и на дребни късове заплава надолу, носен от мътната и студена вода. Сребриста корица от него остана само край стръмните брегове и те изглеждаха като захаросани, особено когато в тях заискриха лъчите на мартенското слънце.

Край разливите на реката и по близките заоблени хълмове, се подаде първата пролетна тревица. Бледозелена и оскъдна. Но изгладнелият добитък се нахвърли настървено и на нея. Край измършавелите крави, свити на заветите, бърбреха бледи воловарчета. Белотата на отминалата зима бе останала по слабите им лица, от които дори и резливият мартенски вятър, не можеше да изцеди капка руменина. По разкаляните, подгизнали от снежната вода сокаци на селото вървяха жени. Затъваха в лепкавата кал и внимателно крепяха малките калайдисани бакърчета, в които плискаше туку-що издоеното мляко. То, колко ли мляко можеха да изцедят от сплесканите вимета на кравите и запусталелите овце, но нали трябваше да издължат и нарядите. Пък и все обещаваха да дадат по някоя бучка сирене насреща. Само обещаваха! Ей, на! Децата тръгнаха с добитъка на къра, а няма какво да завиеш в торбичките им. Да те е грях! Само коричка царевичак и глава лук. Изпоболяха се. А на тая война, пуста да остане дано, краят ѝ не се вижда!

Вървят жените, чумосват наляво и надясно и колкото приближават мандрата, толкова по-често в устата им се въртят двамата евреи мандраджиите.

-Все се хият, чумата да ги тръшне, дано!И все обещаваат, пък сирене не ти дават и да го помиришеш, проклетниците!...

-Уж, всичко предали на държавата. За фронта трябвало...

-Ще я видим тая тяхна държава и нея!Моя Марин прескочи до пазара едно агне да продаде,та му се мярнал оня младият,синът.Тъкмо стоварвал едно каче сирене.Ама докато моят отиде и се изнищил.Заварил до качето някаква жена.Поразпитал тоя,оня и доколкото разбрал,май била еврейка.Сигурно е от техните!...

-Така ли?Гледай ги ти мазниците!Ооо, ама това без управниците не става, да знаете!Сигурно и те се облажават!Нали ги виждам,душкат се всяка вечер по кръчмите...

-Ще ги душна аз, да ги задуши, дано!Да вземат и залька на децата.

В тоя момент край тях премина писарят Леко Стоилов.

-Я слушай бре,Леко!Да ви се не види и управията, дано!Кога тия мандраджии ще дават сирене на хората?

-Амии, не знам...Не знам.Той, кмета знае.Аз какво?

- Не знаеш ли?Тръгвай с нас да научиш тогава!

-Ама, аз...

-Няма ”ама”!Тръгвай, че...И млякото ми се вижда черно вече.

Те и без друго бяха стигнали до ниската и продълговата постройка на мандрата,забутана между

брястовете до самата река. Дочул препирнята, от нея се подаде възрастният евреин, но бързо се скри.

-Не се крий! Не се крий, майсторе. Ела да си поприказваме. -подвикнаха жените. Вече се бяха събрали около двајсетина. Писарят пристъпваше гузно от крак-на крак и страхливо се оглеждаше. Той още не бе забравил зимата и същите тия жени, когато бяха нарамили брадвите.

Евреинът отново излезе. Усмивката беше разчекнала устата му от ухо до ухо.

-Ти няма ли най-сетне да дадеш сирене, бре?! – подхвана го първата:

-Чакайте, чакайте, госпожи! -разпери пълните си ръце той. -Нали ви се обяснява. Няма! Нищо не оставят.

-Госпожа е баба ти, бре мазник! А това, дето твоят син продава на пазара? Чие е, а? Или мислиш, че сме кьорави?

Евреинът неволно се обърна към вратата, на която се бе показал сина му. Оня наведе глава и понечи да се шмугне в мандрата, но една от жените го хвана за яката.

-Я чакай, миличък! Чакай и признай, че видиш ли бакърчето! - изпъна тя ръка назад и калайдисаното бакърче заканително блесна.

-Ама, стрино! То... аз... То си беше, наше... – запелтечи синът.

-Ваше ли?! Майка си ли доиш, бре копеле? - изпищя жената и замахна. Бакърчето бухна в рамото на сина. Млякото плисна и го обля целия.

Останалите жени не чакаха покана.Нахвърлиха се върху двамата мандраджии и ги заналагаха, коя, с каквото свърне.

Писарят хукна към общината.Тичаше направо през дълбоката кал и не смееше да се обърне.Зад него врявата нарастваше.И това още повече го пришпорваше.

След половин час,когато кметът Стойл Недев, писарят и селският полицаи пристигнаха запъхтени, край мандрата бе тихо и пусто.Наоколо се белееха дребни бучки сирене,изпадали направо в калта.

-Ей, мандраджии! - повика кмета.

-Тук сме, господин кмете...- обади се някъде от към реката старият евреин.Стоил Недев се загледа между брястовете и прихна.

Двамата евреи, целите мокри и посинели от ледената вода,се мъчеха да излязат от реката,в която ги бяха хвърлили разярените жени.Хлъзгаха се по стръмният, разкалян бряг и напразно се опитваха да достигнат някой от по-ниските клони на дърветата.

-Смей се, господин кмете, смей се...- жаловито скимтеше бащата, като се мъчеше да спре треперенето си.

-Еее, сухо дупе риба не яде, майсторе!- през смях му отговори кметът.

-Тъй, тъй, ама тттвоето е сухо и пак...

-Стига! - изведнъж сърдито го прекъсна кметът.
-Добре, че и с толкова се оттърва.

-Как с толкова!Ограбиха ме...Съсипаха ме...- на пресекулки говореше евреинът,на когото помогнаха да излезе от ледената вода. - Арестувайте ги!

-Ще ги арестуваме ли, кмете?-обади се полицаия и се изпъна.

-Глупак!Цялото село ли искаш да арестуваме? -скастри го Стоил Недев,а в себе си помисли,че са-мо това остава да се разнищят работите.Не,не, никакви арести! А ти по-умната и си опичай работа-та,че при втори случай,ще те дам под съд,тъй да знаеш! –нахвърли се той на мандраджията, който смутено запремига.

.....

От няколко минути Теньо е в тая празна стая. Само един войник се разстъпва до ниския прозорец. Майорът и капитанът,които го придружаваха,го оставиха тука и изчезнаха някъде.Навън продължаваше да ръми.Изглежда тука е щаба на някакъв полк.Вън има охрана.Гръцкото селце,в което влязоха,бе пълно само с войници.Не видя никакъв местен жител.

-Ще запалите ли, господин поручик? - войникът му подаде пакет фронтови цигари.

-Благодаря, не пуша.

-Вие за какво при нас?Нещо...- кимна войникът към вратата,през която преди малко бяха излезли двамата офицери.

-Не зная - разсеяно му отговори Теньо,но войникът не го оставяше на мира.

-Търсят нещо, а?Напоследък все търсят...И сигурно едър дивеч.Майорът за зайци не ходи...

- засмя се войникът, но все повече понижаваше гласа си.

Теньо дори го погледна, но остана нащрек. И тоя е май ченге. Усмихна се презрително в себе си. Лицето му умно и открито, като че ли не е подлец, но знаеш ли го?

-Вие от кой край сте, господин поручик? – отново подхвана войникът.

-От Чирпанския, господин войник.- иронизира го Теньо и спокойно го загледа.-От Мерицлери. Чувал ли си за това село, господин войник?

Войникът се смути. Червенина заля мургавото му лице. Досетлив е! Теньо продължи да го гледа и реши да настъпи още малко.

-Освен това, господин войник, съм бивш учи-тел, сега адвокат и се казвам Теньо Стоилов.

-Теньо Стоилов! Адвокатът от Ст. Загора?...

-Да, господин войник! Похвално! Та, вие знаете почти колкото своите началници!

Войникът вече го гледаше съвсем открито, но не успя да отговори. В коридора се чуха стъпки. Вратата се отвори и в стаята влязоха непознат полковник и майорът. Теньо и войникът застанаха мирно.

-По нареждане на командването, Вие поручик, се зачислявате в моя полк. Но имайте предвид, че той не е бил и никога няма да стане болшевишки! Нали така, юнак? - обърна се той към войника.

-Тъй вярно, господин полковник! При нас не виреят...

Полковникът самодоволно се усмихна и отново се обърна към Теньо.

-Войникът ще ви заведе във вашата квартира и до ротата, в която ще служите. Довиждане, поручик!

– последните думи на полковника прозвучаха в ушите на Теньо като закана.

Едва бяха кривнали зад първия ъгъл и войникът отново започна: - Извинявайте, господин поручик! Вие нещо май ме взехте за... Аз Ви разбирам, но...

-Щом разбирате, какво още Ви е нужно? - Теньо също се досещаше що за човек е войника,но не бързаше.

-Та аз Ви познавам,господин поручик!Искам да кажа, чувал съм за Вас.Зная, че бяхте редактор на „Учителска искра”. А сега е Ламби Кандев, нали?

-Ееее, много знаеш!- засмя се Теньо.-Само трябва да научиш,това, което знаеш да не бързаш да го казваш на всеки.

-Ами, аз не на всеки...Видя ли някой,че го водят ченгетата,значи наш е.

-А може и да не е Ваш! Затова помисли ли си? - прекъсна го Теньо.

-Вярно,майка му стара!Виж как могат да ни натопят... стреснато го гледаше войникът.

-И после,не е ли време и аз да знам нещо за тебе? Например, как се казваш?

-Тодор, господин поручик.Тодор Стойнов.- после зашепна.-Член съм на нашия войнишки комитет и май само аз останах.Другите ги пръснаха. Усетиха ги и им дадоха мъглата.Сега обработвам двама земляци.Има и други, ама...

Влязоха в една ниска къща.Стаята си личеше, че е отдавна запусната.С едно дървено легло в ъгъла.Едва затвориха вратата и Тодор извади от куртката си “Работнически вестник.” Теньо се усмихна.

Върви ми, няма що! С партийния вестник ме изпратиха от моя полк, с него ме посрещат и в тоя.

-Скрий го! По неговите директиви ние вече заработихме в моя полк. Сега от тебе искам още тази вечер да събереш хората си някъде, но без да им казваш за мене. Искам да ги видя най-напред от далеч. И повече заедно не бива да ни вижда никой.

-Готово! Съседната до Вас къща е празна. Там ще се съберем. А Вие от килерчето може да ги огледате. Отдавна съм я набелязал...

-И внимателно подбирай хората! Макар че се налага и да рискуваме. Събитията назряват с часове. Трябва да сме готови!

Вечерта Теньо се промъкна в близката, още попорутена къща и се настани в тясното килерче. През цепките на вратата му се виждаше цялата стая. Първи влязоха в нея двама възрастни запасняци. Докато свиваха мълчаливо цигарите си от едро нарязан тютюн, влезе и младо голобрадо войниче. Веднага след него дойдоха още двама. Поздравиха и седнаха направо на пода.

-Е, как е при вас, земляк? - обърна се към последните единият от запасняците.

-Как! Както навсякъде. Студ, глад и въшки... А и ротният е едно куче, не ти е работа!

-Аааа, чува се. В целия полк се говори за мръсотииите му. Май пак е запалил чергата на едно момче от Врачанско. На военен съд го дал...

-Трима станаха вече, неговата м...

-Тия тук, по селата управниците... Ей, жената пак ми пише. Заборчнляли на бакалина до гуша. И оня отишъл, та обрал де що има съдове из къщи. И че иза

и отмъкнал...-изпъшка другият запасняк и така смукна от дебелината на цигарата, че вестникът прип-ламна.

Теньо трудно ги различаваше в мрака на стаята, но думите им говореха повече от всичко. Явно са сигурни хора! А това, че са наясно от къде идва теглото им, издава у някои от тях и партийната им закалка.

-А, бе ние се намъкнахме тука като в миши капан, а сетихте ли се да оставите някой да наглежда отвън? Тодор и той, откъде я измисли тая съборетина?

-Не бери кахър! Има оставен пост. Няма страшно. Пък и офицерите в тъмното и по нужда ги е страх да идат...

-Офицерите са си офицери, но ако има някой катил...

Добре, че са предпазливи! Помисли си Теньо. И се познават. Значи не е чак толкова разсипана организацията. Ще тръгне! Мислите му прекъснаха забързани, тревожни стъпки. Вратата не се отвори, а направо отлетя към стената. Но преди да почувствува напълно обзелата го тревога, до него долетя гласа на Тодор Стойнов:

-Другари! - викаше той и вълнението му вдигна на крак всички.- Започна се, майка му стара! На Добро поле е направен пробив. Нашите войници са тръгнали към главната квартира. Въстанието започна, другари!

-Чакай бе, че кога е станало това?- един през друг го питаха всички.

-Тая сутрин. Минах край щаба ей сега. Нещо са се разшетали. И офицерите гледат, гаче са отровени от гъби.

-Ами, сега?-несигурно прозвуча въпроса на голобрадото войниче и тревожният страх легна в настъпилата тишина на тъмната стая.

-Сега е нашия ред! - тези думи за миг отхвърлиха войниците към прозорците, защото се разнесоха от към вратата на килерчето.

-Другари... Другарю поручик... Това е другарят Теньо Стоилов! Някои от Вас са чували за него. От днес е преместен в нашия полк. Предлагам той да оглави нашия войнишки комитет!

Войниците въздъхнаха облекчено. Приблжиха се и му стиснаха ръката.

-Благодаря за доверието, другари! Но нямаме никак време. Ясно е, че освен ние, за въстанието знае и командването. И непременно ще вземе мерки! Това налага да действваме незабавно. Има ли хора от всички роти тук?

-Има! Ние сме само представители. Във всяка рота има по пет, шест сигурни момчета.

-Това е добре. Трябва веднага да се пръснем по ротите. Да вдигнем другарите и незабавно да се завземат пирамидите с оръжието. Хората ще тръгнат след нас. Дошло им е до гуша, сами виждате. Пред нас е примера на руските братя. Тръгвайте! Бързайте, но умно и предпазливо...

Никой не чака втора покана. Изнизаха се бързо от стаята и потънаха в гъстия мрак на нощта. Теньо и Тодор тръгнаха последни. В близката пресечка мяр-

наха младото войниче, което бързо се промъкваше край стрехите и се изгуби към края на селото.

-Тоя, май избяга! - посочи с ръка Годор.

-Нищо. И такива ще има! Но сега нямаме време. Давай, по-бързо! - и двамата се спуснаха по улицата надолу.

Бързаха! Но, бяха закъснели. Пред пирамидите с оръжието се движеха усиленни постове с офицери сред тях. Посрещнаха ги някои от другарите им съобщиха за същото и по другите роти.

-Ех, майко, майчице!... удряше с юмрук Годор по стената на къщата, до която бяха спрели. - Как не се усетихме половин час по-рано! Сега!... - обърна се той към Теньо и разкривеното му от яд лице личеше и в тъмнината.

-Сега нищо не може да се направи. Ако предприемем нещо, ще ни избият на вятъра. Лошо... Лошо е, че нямахме време да подготвим ротите. А така с голи ръце хората няма да тръгнат. Подай парола, всички да се разотидат по местата си, ще изчакаме! Но да имат готовност. Още тая нощ или утре най-късно, ще стане ясно всичко. Ако в другите полкове е всичко наред и тук няма да издържат! Хайде, да действваме, щото може и да започнат проверки, трябва да ни намерят по местата си.

Разделиха се, но никой не мигна през цялата нощ. В тревожно очакване посрещнаха утрото. Но и то бе спокойно. Отчайващо спокойно. Пропуснат бе съдбоносен момент!

И улиците са пусти. Като нивите. Само тук-там ще видиш разорано и подредено. Гледаш и не можеш да различиш къде са синурите. Едра отдавнашна трева е скрила старите бразди, а в тия, които са близо до изсечената дъбова гора, са разперили жилави храсти от стебла и храсти от тръни.

-Пустош. Това е земята! – помисли си Теньо. Вдигне ли се човешката ръка от нея, изстива. Умира!

И в дворовете е същото. В града слагат черен креп на вратите, когато някой умре, а тук ти стига да надникнеш в двора. Килнати плетове, коприва и бъз са обрасли харманите, а в синкавата им зеленина едва се подават ръждивите обръчи на колелата на отдавна разпрегнатата волска кола. Мъртвило.

Пътната вратичка на такъв един двор изскърца и от нея първом се подаде рошавата глава на десетина годишен малчуган, а след него затропа и тояжката на стар човек. Той с мъка местеше тромавите си крака и комай повече се опираше на тоягата, отколкото на тях.

-Дръпни вратичката, синко! - побутна той малчугана. - Дръпни я, че да тръгваме.

Докато момчето опъваше парчето от прогнило въже, което бяха вързали на стържещата по земята врата, старецът загледа към Теньо. Тесните му, сълзливи очи не можаха да го познаят. Дядо Вельо! Осакатя човекът в Балканската война и сега едва се тътреше. Теньо приближи и поздрави. Старецът продължаваше напрегнато да се взира в лицето му.

-Не ме позна май, дядо Вельо? - спря до него Теньо.

- Ха, даскале...добре, че се обади.По гласа те познах. - зарадва се дядо Вельо и протегна треперещата си ръка.

-Стареем и ние, дядо Вельо!- усмихна се Теньо.

-А, бе стареете!Едни стареят, други гният в земята, като наш Митя...

-Митьо ли?Не знаех, че той...- забърка се Теньо.

-То и ние не знаем, ама...Залъгват ни.Бил безследно изчезнал!Знам ги аз тия!Таман отиваме с внучето пак до общината.Да питаме?Вижда се то какво е, ама жените, нали ги знаеш?Все се надяват, горките.Хеле старата, от църквата не излиза...Ами ти, кое, що?Тя твоята война рано почна.Още като загуби Рада, ама тъй е...писано било!

-Пишат го хората, дядо!И все по нашия гръб, на беднотията.Думбазите пишат в тефтерите си само вересии!За тях война няма.

-Тъй е то, синко.Нали сам го опитах и през двете войни.Едната мене осакати,другата Митя затри,а кръчмарите и бакалите дебелеят!Ама вие там край Радомир, какво, нали срещу тях се бяхте вдигнали?Май нищо не излезе?

-Нищо, нищо.То и в Русията,дето го направиха, не стана от един път.Малко ли се трепаха и те през деветстотин и пета за тоя дето духа.

-Не е за тоя, дето духа, дядо!Поне се разбра кой къде е.Щом една царщина стреля и убива синовете си,добро да не чака.Отвориха се очите на много от тая българска кръв, която проляха българи.

-Царщина!...Швабска мащеха ни е тя, ами... какво да правим? - чукна с тояжката си дядо Вельо и

плю на земята.- И какво излезе сега, даскале, като водехме две войни все за велика България?

-Излезе това,че ни отрязаха още повече границите след примирието.Че съсипаха народа от данъци и оставиха през къща сираци и вдовици.Това излезе!

-Будали сме ние, даскале, будали!Все хората ни вързват гащите, затова и теглим. И ще теглим.

-До време ще е, дядо.И най-глупавият поумнява,щом го бият все по главата.А народът ни не е глупав,Виж и ти!...А като тебе има много, нали прекосих цялата царщина.Навсякъде е същото. Войната се води там, а тука най-много боли.Тук са раните й!

-Дано синко, дано! Знам те аз тебе. Буден си ти. Ама правете що правите, умната да е. Като в Русията, че много кръв изтече от тоя народ, ей! Дано да се свърши наведнъж. Е хайде! Заприказвах те аз. А ти сигурно бързаше децата да видиш.Добре са те. Чувам ги.То,какво ли ще им е добре, ама като са живи и здрави, пак бива.Пък и ти се върна,баща си имат поне! - лицето на дядо Вельо внезапно се разкриви и той побърза да изтрие търкулналата се сълза от старческите си очи.Преглътна.Махна с ръка и поведе малчугана,който досега стоеше мъл-чаливо край тях.

Селските къщи, една по една, се вторачваха в настъпващата нощ с жълтеникавите очи на прозорците, зад които мъжделееха газените лампи.Селото

затихваше. Редките минувачи, които все още се мяркаха по улиците, бързаха към кръчмите. Покашляха от овлажнелия тютюн на завалените от вестник цигари и бързо се скриваха в още рядката ноемврийска мъгла. Силуетите им за миг изплуваха в рамката на отворената врата и те потъваха в кръчмите.

Петко Радев отиваше към партийния клуб, но реши пътем да се отбие и в дядо Грозьовия дюкян, хем да се види с хората, хем да си поговори с тях, а и рано още беше за сбирката. Посрещна го спареният, напоен с остър дим и кисел мирис на лошо вино, въздух. Уж дюкян, а то си беше чиста кръчма. Той се намръщи и заоглежда масите. Замогва се дядо Грозьо! До преди войните все не му вървеше търговийката, но през последните пет-шест години всичко се измени. Дюкяна е раширил, тезгяхът е нов, рафтовете пълни със стъкленици и тумбести шишета. Но най-много по чорбаджията личеше: червенеят бузите му, загладени по младежки. В тоя момент допълваше висока чаша със синджирлия ракия. Очите му се откъснаха от нея и погледът му се спря на новия посетител.

-Оооо, даскале, какво да обърнем! Добре дошъл в моето заведение! Ще пийнеш ли нещо? Заведението черпи.

-Благодаря! Не пия, бай Грозьо. Моите кръчмари са по-големи от тебе и ме черпят с по-силна отрова. Твоята е слаба за мене! - полу на шега полу сериозно му отговори Петко, като поемаше протегнатите към него ръце от масите. Хората се засмяха.

-Ей, това въздържателство Вашето е голяма сила, тъй да знаеш! Ако я карате все така, ще ме оставите сам да си пия ракията! - ловко заобиколи намеката му кръчмарят и тракна чашата на една от масите. Наздраве!

Петко Радев приседна до една маса, на която бяха Велчо Милчев и Чауша, и се заслуша в подхванатия разговор, който бяха прекъснали при неговото идване. Кръчмата притихва. Петко сега разбра, защо когато спря пред вратата ѝ, от нея не се чуваше обичайният шум.

-Карай Чауш! - подхвана някой. - И какво стана после? - Ами, какво? Най-напред Стамболийски се опита да ни спре, но като не стана тая, Райко Даскалов обяви Републиката, разтурването на правителството и изгонването на Кобурга. Тогава се емнахме през Кюстендил и към София! Разделиха ни на две. Ние с Вельо - и той погледна към Вельо Милчев - се паднахме в тая колона, дето тръгна през Владая. Другата зацепила към Захарна фабрика. Най-напред се сблъскахме с генерал Ганчев. Не удържа генералчето, пометяхме юнаците му като шумки. Ама се стъмни. Дадохме команда да пренощуваме в дефилето и ние се натъркаляхме кой де свари. Така, ама ония не спали! Изревали на швабите, събрали де що има из столицата и ни удариха още по тъмно. Стана тя една, не ти е работа. Свирят тия снаряди, пукат се и ни избиват като овчици. Като видях накъде отива работата, викам на Веля: Стягай цървулите селски и да ни няма. Защото вече бяха плъпнали едни конничета и пеши и де кого сбарат, връзват. Зацепихме ние из балкана нагоре и добре, че беше

наблизо гората, иначе едно кавалеристче, както ни беше взело на око, сигурно щеше да ни пореже, дявола! Ама още като хлътнахме в шумата, то засука назад. Пък оттам насетне нямаше нищо друго, освен глад и босо ходене. Претрепахме се. Помня като влязох в къщи, ходилата ми тропат по дъските, гаче съм с обувки. Такива мазоли бяха хванали!

Селяните слушаха мълчаливо, отпиваха от ракията си и само от време навреме поклащаха глави.

-Аджамийска работа! - изпъшка някой.- Така царщина събаря ли се, бе?

-Майка му стара, де да беше ти там! - пресече го друг.- Досега жив цар нямаше да остане на земята. – чумоса той първия селянин и гаврътна ракията на един дъх.

-Че е аджамийска, аджамийска е. От пръв път нищо не става, както трябва, ама все някой път трябва да стане. От туй се учат всички- и големи, и малки.

-Учат се. Големите се учат, а малките, кучетата ги ядът по Владая! - злобно се намеси трети.

-Без това не може. Я в Русия...

Споровете пламнаха отвсякъде. Едни псуваха царя, дето избива собствените си войници, други тия, дето са ги повели бунта да правят. И никой не слушаше кръчмаря, който напразно шъткаше - в дюкяна му такива приказки да не се чуват.

Петко Радев кимна на Чауша и Вельо и незабелязано излязоха от кръчмата. Разбра той, че ще закъснеят малко, но никак не му се прекъсваше тая хубава агитация, която бяха започнали двамата

владайци от селото.Засмяха се тихо и тримата и поеха към партийния клуб, който се помещаваше в къщата на Тотьо Колев.

Тотьо ги посрещна на двора.

-Хайде бе, даскале, закъсняхте.

-Другите тук ли са вече?

-Тука. И започнаха, биля.Ти Теньо, можеш ли да го озаптиш да чака?

-Значи и той е тук! - възкликна радостно Петко и бутна вратата.

-Изводите, другари, сами се налагат.Вие видяхте резултатите от последните избори.Никога до сега не сме постигали такъв голям успех.Над много общини се вее нашето знаме.В Народното събрание сме 47 депутати.Това е удар за реакцията.След войната народът е помъдрял.Те му дадоха възможност да види, както враговете си, така и своите истински закрилници.В това отношение нашата работа не бива да стихва нито за миг.Победата трябва да се разширява и задълбочава все повече.Ние трябва да стигнем до самите корени на народа, сами да станем корени,за да можем с общи усилия да повалим това гнило дърво, каквото е днес управлението на България и да пуснем младите филизи на демокрацията.

Петко и двамата му спътници замряха до вратата,заслушани в думите на техния Теньо.Гледаха го и му се радваха.Гордееха се в себе си от него.

А той продължаваше и буйната му коса бе паднала на високото му чело.

-Сега имаме свой Ленински Интернационал, който много ни помага в борбата.Има на света една победила революция - Руската, която винаги ще ни сочи правия път към победата. Но това не значи да скръстим ръце.Работа!Работа и борба.Работа денонощно и борба за всеки човек и против всеки реакционер.Правителството съвсем оголи вълчите си зъби по времето на войните и особено през Владайското въстание.И най-простите хорица вече разбират кой кого лъже, потиска и убива.Но ние сме длъжни да ги научим какво е нужно да се прави, за да се отърсят от своите подтисници.Владайското въстание е голям урок за нас.Пролича, че ние повече умеем да говорим и да спорим, но когато опрے въпросът на дело да приложим революцията, оказа се, че не сме готови.Това, което руските другари, което Ленин постигна, ние не можахме.Попречи ни кабинетния Марксизъм,в който сме затънали.С него ние можем да се преборим в себе си само като ползваме опита на Руската революция.С две думи казано, нужно е, неотложно нужно е да станем Марксисти - Лененисти.Само тогава ще победим, другари!

На другия ден времето изведнъж се обърна. Вятърът бе разгонил облаците и далечното ноемврийско слънце меко хвърляше лъчите си над мокрото село.До към обяд земята и дърветата поизсъхнаха. Припече.Теньо остави ръкописа едва, когато слънцето удари в западния прозорец,и излезе навън.На

припек под стрехата дремеха кокошките. Край тях се бе изтегнало и старото куче с жълтеникава козина, което не отвори очи, дори при неговите стъпки. В стаята на долния кат, някой тихичко припяваше. Теньо надникна през прозореца. Стефка! Изправена пред огледалото, младото момиче замечтано сресваше дългата си коса и си пееше нещо. Източила се е! По всичко прилича на Рада. И по ръст я е настигнала. Върви си времето. Пет години вече минаха от тогава. Пет години! Болката, макар и притихнала от годините, отново се обади.

-Стефчеее!- прекъсна мислите му проточен момински глас. До вратника стояха две момичета на Стефкините години. Вратата в стаята бързо хлопна и току пред него изскочи Стефка.

-Татко, мислех, че си още горе. Бива ли да изля-за с другарките си?- Хубавите й очи го гледаха умолително, но не можеха да скрият радостта.

-Иди. Разходи се, но се прибирай навреме, да помогнеш на баба си.

-Зная, зная, тя без мен нищо не може, горката! – засмя се Стефка и затича към вратника.

Теньо погледна след трите отдалечаващи се момичета, въздъхна и влезе да се облече.

Не след дълго той прекоси училищния двор. Беше тихо. Децата бяха в час. Почука на учителс-ката стая и отвори. С гръб към него и изправен говореше Пеньо Хасърджиев. Учителят Джурков го слушаше, с явно изразено на лицето си несъгласие. А облежната на прозореца стоеше млада жена, която единствена от тримата забеляза неговото влизане. Той и кимна. Тя отговори на поздрава му също така

мълчаливо,но продължаваше да го гледа с нескрит интерес.Не може да се каже, че е красива, но бе от тия жени, които без да са красиви излъчват топлота и уют и още някаква трудно обяснима,открита доброта, която изисква доверие в околните.Едва сега Пеньо усети присъствието на друг човек в стаята и се обърна.

-Ха, тъкмо на време идваш! Да Ви запозная! Колегите Джурков и Иванка Георгиева. - обърна се той към Теньо, а после към тях - доктор Теньо Стоилов - също колега, а сега адвокат.

И без повече церемонии подхвана: - Колега Джурков, колегата Стоилов има лични впечатления от училището на Фор в редица западни страни. И по-добре ще Ви обясни какво е то всъщност и какво е нашето разбиране, като социалдемократи за него.

Теньо се усмихна, макар,че вътре в себе си, се стегна както винаги, когато му престоеше спор.И особено спор като този, защото друго е да оборваш реакционна идея пред реакционер,който много добре знае същността на идеята си,а съвсем друго е да обясниш на един учител, който е увлечен от същата тази идея, просто, защото не вижда нейната далечна реакционна същност.Тук трябва не само да се разгроми идеята, но и да се спаси човекът.

-За Фор и неговото учение се писа и пише непрекъснато от 1912 година до сега.Къде по-рано, къде по-късно,то се възприе и от някои наши учители, но не доживя до дълбока старост.Причините са главно две: едната е в самото учение, което не издържа на изпита в самия живот, а другата - в чисто българския манталитет и възпитание на

българския учител, обусловено от цялата ни история. Защото, съгласете се, колеги! - обърна се той вече не само към Джурков, - съгласете се, че много е трудно за един български учител да повярва, че както учителите, така и цялото наше училище трябва да се развива изолирано от всичко. Като пашкул! И особено от политическия живот на страната. Та нали, именно българският учител е бил винаги и политически учител на народа в непрекъснатите му борби за национално освобождение. А Фор отрича това!..

-А аз мислех...- намеси се Джурков, но Теньо веднага продължи:

-И не само Вие. Много от учителите видяха само идеализма във Фор, който наистина може да заблуди и увлече, но зад него се крие и метафизика и утопия. Хуманността у него е само на пръв поглед, защото тя не защитава социалните и класови интереси на работническата класа и бедните селяни, а в същото време е много удобна за управляващите класи. Какво по-хубаво за тях от това, знаещите да не им пречат в експлоатацията на народа. Разбирате ли?

-Разбирам...А освен това и още, че умно скроената демагогия се открива само след умно обяснение!...засмя се Джурков на явния намек към Пеньо Хасърджиев, но той не се обиди.

-Важното е друго, да разбереш, колега! А, че нашият Теньо е умен, признаваме не само ние, но и думбазите. Само, че докато ние се радваме, на тях не им е хубаво. Ще го разбереш още тая вечер. И като каза това Пеньо се обърна към Теньо:

-Тая вечер организираме митинг.Ти знаеш директивата: със стачки и митинги да се иска наказанието на виновниците за втората национална катастрофа.На митинга ще трябва да говориш ти. Така решихме.Ще можеш ли?

-Виж ти, дипломат!- засмя се Теньо.- Първо казва, че е решено, после невинно пита дали ще можеш.

На шегата му се засмяха всички.

-Ние пратихме Марин Дългия да ти каже, но сигурно сте се разминали по пътя. А, ето го и него!

Отвън до прозореца стърчеше с исполинската си фигура Марин Вълков.

-Ние се разбрахме вече! - подвикна му Теньо.

-Ами, тогава, хайде!Хайде, че вече се събират на хорището.- пристъпи смутено гигантът и тръгна бавно, но след две-три полюляване на широките му рамене се изгуби от погледа им.

-Ама, че крачка! - възхити се Джурков.- Тоя да не те гони!...

Когато излязоха на двора, заби училищният звънец.

В общината цареше сънно спокойствие.Кметът подстригваше късите си мустаци и сумтеше недоволно.Загубено село!Един бръснар да няма като за хората, знае само да те одере жив и нищо друго. Блазе им на гражданите!Там е - хей!Ще те обръснат.Ще те загладят,малко миризливо,после четка,живот!А тука?Точно се канеше да взема най-

трудното край извивките на горната устна, вратата отскочи с трясък.

-Гос,дин кмете, таковааа... социалистите, тесняците и земеделците

-Тясна е тиквата ти, бе диване! - хвърли ножниците кметът и викна към разсилния.- Колко пъти ще ти обяснявам, че социалисти и тесняци е все едно, бе будала!

-Тъй де, тъй дее...-заекна разсилният и продължи. - та, те де, правят... въ.

-Какво правят?...А, бе ти, една дума не можеш ли да кажеш като хората!Брей, че серсемин!Ще те уволня, ей! - крясна му кметът и това изглежда развърза езика на разсилния, защото веднага извика:

- Митинг!...

-А, защо мълча досега, бе серсем!Видя ли поне кои са тарторите им?

-Видях,кмете,даскалите...Петко Радев..Пеню Хасърджията-директора,де и оня Теньо Доктора.Той приказва...

-Приказва, я. Не е вързан като тебе...

-Кмете,митинг!- изрева от вратата общинският стражар.

-Брей, сефте!Как научи?Или се чува и до кръчмата на Генадиев, бе! Пиянка си ти ,старши.И нищо друго.Десет митинга ще направят,като не си гле-даш работата.

-Ами сам бе, господин кмете.Какво да направя сам?

-Я са отдръпни да мина, че както вонисш,само да ми дъхнеш и мене ще хване. - изгледа го през-

рително кмета и след малко от съседната стая се чу разтреперания му глас.

-Алоу, Чирпан!Чирпане... Алоу...- последва трясък на слушалката,и псувня: - Власт!Чиновници!Няма никой в общината вече.А ти тук се разсипвай сам!Бягайте да ги разгоните бе, какво сте ме зяпнали!- Нахвърли се той на разсилния и старшията,а когато те изхвърчаха навън,завъртя ключа на общината и измърмори:- Няма ме!

Затова не видя как старшията и разсилния сви-ха по първата уличка и се загубиха някъде из село-то.

Стъпил на голям камък,Теньо Стоилов говореше пред насъбралите се мъже за бедите от войната, за жертвите, за черната борса и корупцията на цялата държавна машина.

Хората жадно поглъщаха думите му.Всичко това те самите бяха изпитали на гърбовете си и всеки ден го изпитваха, но сега всичко им ставаше ясно. Затова,когато Теньо свърши, много гласове се надигнаха.

-Под съд!Под съд, мамицата им..

-Одраха ни и последната кожа и пак не се натъпкаха!..

-Кръвчицата ни изпиха.Децата ни изтрепаха, а те се кладат като шопари!

Чак сега Иванка Георгиева се сепна.Тя дойде на митинга случайно и не случайно.Още в учител-ската стая я развълнува тоя мургав,енергичен и наистина много образован човек.

Убедителната и увличаща простота на думите му я караха да им вярва. И какъв огън и искрена болка звучеше в речта му сега. Дори тя усеща силата ѝ с цялото си тяло, а какво остава на тези изстрадали хора, у които раните още кървят. Някой прошепна на ухото ѝ

-Харесва ли ви, речта, колежке? - беше директорът Пеньо Хасърджиев.

-Такава реч не може да се харесва, или да не се харесва. Тя само се приема - изцяло и завинаги. – гласът ѝ трепна.

-Така е. - кимна развълнуван и Джурков. - Това бе една голяма и тежка, но чувствителна равносметка и хората я разбраха.

-Истината винаги ще се разбира от хората!- пламенно ги прегърна Петко Радев и тихо добави: - Особено, когато я казва Теньо! Така е! Няма друг в околията, като него. Омагьосва.

-Вярно е. - Теньо гледаше своя приятел с любов. - Де да имахме навсякъде по един като тебе Петко

-Ей и ти стига, де. Петко, Петко, ама с Теньо! – засмяха се двамата и си прегърнаха приятелски.

В тоя момент към тях се приближиха двамата братя Христос и Гочо.

-Снехме охраната, даскале! - обърнаха се те към Пеньо Хасърджиев. - А от утре започваме да готвим стачка с миньорите. Ще им припари на чорбаджиите! - и като се засмяха се отдалечиха. Но селяните не се разотиваха. До късно те изливаха мъката си един на друг, а когато кметът най-последно се реши да излезе и мина бързо край тях, го освиркаха .

Той отмина, свил страхливо глава в яката на дебелият си кожух. Но, когато мина край Димитър Дешков, той му подвигна:

-Оооо, кмете, и ти ли беше на митинга?

Кметът се наежи да му отвърне, но като видя до него двуметровата фигура на Марин Вълков, свърна в страни мълчешката и прецапа направо през голямата кал. Селяните като видяха това, дълго се смяха след него.

Последният месец на 1919 година изглежда все още се двоумеше дали да е последен на есента, или първи на зимата, защото дните му се редяха ту слънчеви и топли, ту дъждовни с прехвърляне на мокър сняг. Не по-малко неясно и объркано бе и политическото положение в страната. Нито наскоро подписаният Ньойски договор, нито новото коалиционно правителство с участието на БЗНС успокоиха духовете. В подема, обхванал всички слоеве на населението, активно участваха и социалистите. Те разясняваха хода на политически-те събития и маневрите на буржоазията, която с новото правителство целеше само едно: да се скрие за известно време зад гърба на все по нарастващия авторитет на земеделските водачи и цялата им партия, защото много добре разбираше, че положението ѝ като самостоятелна управляваща сила е вече неудържимо. Двете национални катастрофи бяха прогонили Фердинанд, но това не задоволяваше народа. С тия мисли Теньо слезе на гарата в

Чирпан, след която щеше да се прибере в Стара Загора. От август, откакто бе избран за депутат в Народното събрание, неотложни работи го разпъваха на кръст и налагаха той непрекъснато да пътува из страната. Какво да се прави, споделяше съдбата на останалите депутати, но се чувствуваше винаги бодър. Тая непрекъсната напрегнатост, като че ли наточваше сетивата и духа му, като бръснач.

Сега той много по-добре и по-бързо се ориентираше в обстановката. Радваше се на срещите с младите и енергични водачи Васил Коларов и Георги Димитров. Тяхната активност се съчетаваше с неизтощима енергия, а сега именно такива хора бяха нужни. Само такива, като тях биха могли да извършат тая голяма организаторска работа при подготовката на току-що избухналата транспортна стачка. В Чирпан вече го очакваха. Посрещнаха го секретарят на Околийския комитет Ангел Хубенов, Димо Недев, популярният сред прогресивната обществено-адвокат Йовчо Сребрев, братята Петко и Янко Иванови, учителят Митев и др. Към края на срещата Теньо обобщи:

-На всички трябва да е ясно, че коалиционното правителство с нищо не променя буржоазната същност на досегашното. Буржоазията просто намери параван, зад който да провежда своята противонародна политика. Доказателство за това са мерките, които взема и прилага новото правителство за потушаване на стачката на транспортните работници. Те не се различават по нищо от мерките на кое да е буржоазно правителство, дори са по-жестоки!

-Нашето становище е същото - подкрепи го Йовчо Сребрев. - Буржоазията само разшири базата на своята власт, за да се закрепил по-добре в този труден за нея политически момент.

-Все пак е успех за демократичните сили. – опита се да оспори учителят Митев.

-Да, господин Митев! – отвърна му Теньо Стоилов. – Успех - да! Но само за буржоазията, защото усети ли момента, в който вече не може без ортаци във властта, тя ще направи и Въртолонецова нощ, ако трябва, но ще се отърве от тях. По това съмнение не може и да има. Буржоазните водачи знаят, че вълкът и агнето не могат да са дълго време приятели и това ще трае точно толкова, колкото е нужно на вълка да изяде агнето. Това сме длъжни да знаем и ние, за да не объркваме хората, а да им отваряме очите за истинското положение в страната.

Навън го чакаха двама младежи. Мръзнеха в късите си ученически куртки и се бяха свили до една стена на завет.

Като ги видя Йовчо Сребрев го спря: - Без малко да забравя, Теньо. Твой селски са. - кимна той към младежите. - Ученици тук в гимназията. Искат да те видят.

В настъпващият здрач Теньо едва позна Жечо Денев и Продан Леков. Петко Радев му беше говорил за тях, а и той знаеше, че са най-активните сред младите.

-Здравейте, момчета! Какво ново към Мери-члери? - разтърси той ръцете им. - Само, че ще вървим и говорим по пътя към гарата. - рече им той като ги хвана под ръка. Това малко смути младежите, но те

бързо се окопитиха. Поръчал им Петко Радев да го питат уреден ли е канала за изпращане на помощите за стачкуващите. Теньо им обясни, че всичко е уредено и утре ще отиде човек от Околийския комитет в селото. Пожела им здраве и успех в гимназията и се разделиха.

Закрачи бързо. Не биваше да пропусне и тоя влак. Иванка, навярно се тревожи, помисли си той за жена си. Да! Вече му е жена. От тази пролет. Умна, търпелива и добра е. Другар! Истински другар от какъвто той имаше нужда в своя живот.

Площадът в Чирпан се изпълваше с хора. Работници, занаятчии, младежи, учители. Говореха оживено. Множеството се вълнуваше и преливаше ту към едната, ту към другата група и в центъра, в който бяха Йовчо Себрев, Янко Иванов и Петко Радев. Мяркаха се и ученически униформи. Неколцина от тях изтичаха до близката коларска работилница и докато майсторът разбере, дотикаха в горния край на площада една нова, новеничка, пъстро нашарена каруца. Йовчо Сребрев веднага се покачи на нея и откри митинга:

-Другари! Събрали сме се тук, за да изразим нашия протест срещу забраната на митингите и събранията от новото коалиционно правителство. Това беше единствения начин да се чуе думата на народа. Да предяви той справедливите искания за даване под съд на виновниците за двете национални катастрофи, но правителството отне тая единствена

възможност. Явно е, че Пастуховци само се крият зад участието на БЗНС в правителството, а провеждат пак своята стара политика.

-Долууу!...Долу буржоазията от власт! – прекъсна речта му някой.

-И не само това, другари!-продължи Йовчо Сребрев. - Те по тоя начин постигат и друга, още по мръсна цел.Противопоставят на прогресивните сили в страната,Земеделския съюз,защото зад тези закони хората виждат и подписите на земеделските водачи.

-Ууууу!! - площадът се разлюля.Първите отначало не разбраха, че тоя вик бе отправен към приближаващите стражари и малка група от Оранжевата гвардия, водени от наперен старши.Някои се заоглеждаха смутено.Отдръпнаха се.

-Раз-пръс-ниис!-извиси глас старшията и смело потъна в задните редици на събралите се. – Митингите са забранени!

-Няма ли да ни забраните и да ядем?... За Вас и за чорбаджиите ви ще има повече! - викаше срещу него буен младеж и намигаше на другарите си. Те само това чакаха.От двете страни на старшията образуваха обръч и той бе здраво притиснат заедно със стражарите.Не можеше да помръдне ръцете си и правеше напразни смешни опити да извади сабята си.Малката групичка от Оранжевата гвардия бе останала извън тая жива преса и смутено се чудеха какво да правят.В тоя момент върху шарената каруца скочи Петко Радев.

-Шшшшт!Тихо!Тихо, бе!Даскал Петко ще говори!...- разнесоха се приглушени подвиквания. Площадът утихна.Сви се и старшията.

-Другари! - силният му пламенен глас прокънтя над площада,удари се в отсрещните здания и отново се върна над хората.- Другари!Старшията и стражарите ние познаваме само от срещите си с тях в участъка,но който от вас се обърне назад, сигурно ще види някой познат, или съселянин, между хората от Оранжевата гвардия.Знаем се.От един хал сме. Дори аз виждам от тук един меричлерец между тях. Неудобно му е.Крие се зад другите и аз го разбирам.Та какво имаме да делим с Велчо Попов? Беднотията си, или еднаквите интереси на хора от една черга, от чергата на отрудените.Не виждате ли, че управляващите се мъчат да ни докарат до хала на оная поговорка: ”Двама се карат - третият печели!” Двамата сме ние:работниците,прогресивната интелигенция и селяните,а третия!Третият са господарите на господина старши, чийто черга сигурно е бедняшка, но е станал маша в ръцете им! Стара политика е тази, която сега води и коалиционното правителство - политика на разделяне.Щом не можеш да счупиш цялото снопче от жилави пръчки, счупвай ги една по една! Знаете тая поука от нашата най-стара история, нали? Но някои все още не я знаят, или по-точно, не искат да я разбират и са готови срещу своя брат по съдба ръка да вдигнат.

При последните думи на Петко Радев, много от събраните извиха глави към хората от Оранжевата гвардия, но там нямаше никой.Бяха дали възможност и на старшията да се измъкне с хората си и митингът продължи спокойно.

Бурни ръкопляскания изпратиха последните думи на любимия трибун и хората се разпръснаха. Едва тогава на площада дотича голяма група стражари, водена от разярения старши, но намери само шарената каруца, чийто цветове радостно искряха под лъчите на залязващото слънце.

-Хайде, бе даскале!Изпринадях се. - посрещна го засмян бай Тодор Добриков и отвори широко вратата на голямата ниска одая. - Ха, добре дошъл сега и сядай!- покани го той на застлания с шарена черга миндер.

Петко Радев седна и погледът му обходи чистата наредба на кметовата къща.Газената лампа хвърляше мека светлина върху лъскавите, глежосани блюда и паници на полицата.Върху саморъчно скованата маса до миндера, застлана с нова домашно тъкана покривка, искреше бъклица, а до нея чисто и свежо, топъл блясък, червенееха едри череши.

-Само дето нищо не пиеш, не ми харесва, даскале.Иначе си човек на място.По друго си допадаме. Ха наздраве!Няма да те насилвам, знам!Зобай поне от черешите. - вдигна бъклицата бай Тодор.

Добър човек е бай Тодор, помисли си Петко. Улегнал, разбран.Цяла Цалапица го уважава.За това дойдох и аз.Иначе...и като посегна към черешите продължи на глас:

-Това да е кусура, бай Тодоре.Ама изглежда не е само той.

-Не думай, даскале, знаем се!

-Кой знае?По- рано буржоазното управление не ме харесваше и все ме гонеше,а сега и твоето ме гледа накриво.И не само мене,а и другите като мене!

-Слушай, даскале, анджак за това исках да се видим.Да си поприказваме тъй, насаме...Бъркаме я ние, брате!Ама не ние, ей!Там горе нещо не я доглеждат.Като слушам някои от нашите,пък и някои от вашите,хептен се обърквам.Буржоазията казват, била вече смазана и единствения противник сега оставали комунистите! Вашите пък веднага се хванаха и те вдигнаха ръка.

-Как няма да се хванат,бай Тодоре!Погнахте ни, като върли врагове! - замислено отговори Петко Радев, а смута, който го измъчваше от доста време, отново размъти главата му.Разбираше, че става нещо лошо,нередно.Ясно виждаше вината на земеделците,но му се струваше,че и Партията не прави всичко,за да се нормализират отношенията между двете най-силни политически групировки в страната.

-Така е!- изпъшка бай Тодор. - Ама с един кавга не става, ей! Прави ми се на мене, че в тая воденица има два остри камъка, а те брашно не ме-лят.

-Мелят го, ама на нас горчи...- кимна Петко и добави - Страх ме е само да помисля какво ще стане, когато затыпеят и двата камъка! Дали няма да се намери ербап мелничар, от ония старите, да ги търкулне и двата...

-А, не вярвам! Виж за това не се кахъри.Сила сме, ей! Нали видя какво стана по изборите, че и по референдума...Ама тогава бяхме заедно,право е! – скърши глас бай Тодор.

-Ти не гледай изборите.Ония на народа никога не са разчитали,но могат да си оплетат и кошни-цата и без него.Силни са.Стамболийски в тия реформи само ги подкастри,а не удари в корена. Пък ти знаеш по-добре от мене,остане ли корена, бурените повече и по- яки израстват!

-А, бе зная аз...Та, ако не зная ще говорим ли сега двамата?Зная, виждам го и точно за това съм се забъркал... - затюхка се бай Тодор.

В тоя момент стопанката му влезе,носейки две блюда с апетитно димяща гозба.

-Чаках, чаках да се обадиш, ама ти, като се подземеш с тая пуста политика,забравяш и госта да нагостиш! - смъмри тя домакина.

-Брей, че женица си имам!Поне пред хората не ми се карай!Ти даскале, не е гледай,че е такава хрисима.В 18-та счупи кобилицата в гърба на бирника. Бива си я! - засмя се бай Тодор и се опита да разведри госта си.

-Тогава в гърба на бирника, а сега, както е тръгнало, може да й кажат и в моя да счупи друга кобилица, а? - полушеговито се обърна към нея Петко.

-Ако питаш мене, даскале, две кобилици ще ми трябват. Двама има за бой. Ама бой, докато не уврат коравите им чутури!

-Дано по скоро се намери някой такъв бой да ни удари, иначе няма да ни бият по главите, а направо ще ги режат...

-Уха, даскале, ти все черното гледаш.До там няма да стигне, да знаеш!Ех, ще мине и тая.Всичко ще си дойде на мястото.Ха, заповядайте сега на хляба!

След вечерята Петко Радев и Тодор Добриков побъбриха още някое време и се разделиха. И такива, като бай Тодор, със здрави селски умове са объркани. И те не споделят политиката на правителството си, но има и други, и то много. А и нашите нещо я бъркат!... Мислите в главата му се гонят, заплитат, осукват се, а от нийде не им се вижда края.

В квартирата им Мария го посрещна с писмо в ръката.

-От Теньо. - и му го подаде. Не каза нищо повече. От дълго време тя виждаше и разбираше неговото объркване, но не можеше да му помогне с нищо. За това сега се изненада, когато видя връхлитащия Петко от другата стая. В очите му грееше пак оня огън, неговия пламък. Лицето му бе озарено от широка усмивка.

-Това е! - размаха писмото той пред очите ѝ. - Това е! Най-последно! И партията вече е наясно. Сам Дядото на конгреса е говорил по сегашното положение. Грешка е било. И тяхна ... И наша. А, аз мислех, дали аз не греша. Това най-много ме ядеше от вътре. Те нека правят каквото искат, ние ще работим с най-добрите, с най-учените от тях. С такива като бай Тодор. Единен фронт! Разбираш ли, Мария? Това заляга и в проекто-устава и Третия Интернационал. Умник! Браво Теньо! С Христо Кабапчиев и някои други е подработил българския проекто устав на Интернационала. Еха!... - и като се спусна внезапно грабна обърканата си жена и я завъртя из стаята.

-Пфу! Олекна ми. Знаеш ли, какво е да ти падне камък от сърцето, а? - питаше той непрекъснато и

без да очаква отговорите ѝ бързо, почти тичешком прекосяваше стаята. После се тръшна на леглото и дълго се смя.

От седмица Мерицлери живееше с оная празнична напрегнатост, която винаги предшествахше Спасовден. Денят, в който ставаше съборът. Подготовката за него бе обхванало мало и голямо. Дворовете и улиците бяха грижливо пометени. Стените на къщите искряха под слънцето, варосани и чисти. Най-после войната е отминала и въпреки раните от нея и тежките след военни години, хората искаха да си отдъхнат. Да изживеят поне за един ден нещо радостно, нещо по-различно от мръсотията в окопите, от непрекъсващите плачове и беднотия.

Петко Радев разбираше настроенята на тези измъчени хора. Не можеше да се живее само с мъката. Здравото чувство у тях се събуждаше и те отново се улавяха за живота, за малките му радости. Той и другарите му доста се потрудиха съборът да се превърне в празник. Затуй организираха среща на партийните организации от Мерицлери и Караатли, точно там, на мястото на събора. От близо месец Петко е отново в Мерицлери. Завърши учебната година в Цалапица и скъса с учителската си професия. Сега щеше да обработва само нивите си. С тия мисли той не усети кога излезе от селото и се вля в шумния поток на съселяните си. Семействата вървяха на махали, на родове така, както по стара

традиция застилаха на хълма св. Спас шарените черджета и нареждаха всичко, каквото носеха в големи месали: варени пилета, яйца, баници, орехи и какво ли не. Мъжете бодро стъпваха и внимателно крепяха дамаджаните с руйно вино, а бутилките със сливовица стърчаха от поясите им и къдреха гърлата си с дребни синджири. Отвсякъде се чуваха весели подвиквания, детски смях и говор. Първите вече свиваха от пътя и поемаха по стръмното на хълма, на чийто връх се белееше малка църквичка, построена в чест на "Светия дух-Спас" покровителя, закрилник на селото. В ляво от нея започваше младата борова горичка, сред която се гушеше постройката на минералния извор. Петко стигна до хълма, изкачи се до към средата му и спря да почине и да погледа непрекъсващата върволица от празнично пременени хора. Слънцето се вече бе вдигнало високо над Гергева чука и караше премените на жените да пламтят във всичките си цветове. Върволицата започна да изтънява откъм селото, когато над близкия завой на пътя запърха парче ален плат. Отдалеч изглеждаше, че то само върви и се мята като пламък над зелено-то на нивите и ливадите. Миг след това от завоя се подаде и група хора, като най-отпред вървеше млад великан, вдигнал високо в яките си ръце пръта на знамето. При тая гледка някой от последните сбораджии се спряха и загледаха към искрящото парче копринен плат.

-И тук ли ще си показваме магарията, мамицата им...- изпсува някой и Петко Радев позна гласа на бившия кмет на селото Стоил Недев. Около него се

бяха събрали няколко чорбаджии, които също замърмориха. Малко отстрани от тях, трудно крепейки се на краката, прав се взираше към пътя със зачервените си от ранното напиване очи, Станчо Попски. Той погледа малко и залитайки се отправи към стария кмет и запелтечи:

-Кккмете, вввярно ли е това, дето каза зза моя Кккостаа, ва?

-Ами гледай и сам ще го видиш. И той е там! – кимна Стоил към приближаващата се група и презрително сви устни.

Знаменосецът, двуметровият Марин Вълков, вече пое по склона на хълма и се отправи решително към групата на Стоил Недев, която предвидливо се отдръпна от пътя му. След знамето вървяха Бойчо Стоянов, Пеньо Хасърджиев, Гено Загоров, Костадин Казаков, Димитър Лозев, Георги Янев, Теню Лозев, а след тях младежите водени от Жечо Денев, Нико Христов, братята Куртеви и още много други.

Петко ги посрещна широко усмихнат и тръгна редом с първите. Някъде зад тях се чуха викове. Обърнаха се. Станчо Попски бе уловил сина си Костадин за палтото и викаше в смутеното лице на младежа, а от устата му хвърчаха слюнки:

-Къде, бе хай-ма-на? Дда мее срамиш меене, татко си...

Костадин се опитваше да се изтръгне от ръцете на баща си, но оня го държеше здраво. Тогава младежът се дръпна рязко и отмина, а Станчо Попски, изведнъж изгубил опора, се просна на земята. Смях огласи целия хълм.

-Ще гоо иззпъдя!Отт къщци ще гоо иизппъдя!
заекваше и хълцаше пияният Станчо и се въргаляше по земята, но по край него не остана никой.

На хълма съборът се бе разгърнал по цялата поляна,опасано околорвръст от разпрегнатите коли и каруци на другоселци.До като възрастните разстилаха голямата обща трапеза, малчуганите вече се трупаха около сергиите и бяха успели да омажат муцунките си с цигански шекер и захарни петлета. Отец Тимотей, с подозрително зачервени очи и нос, вече размахваше кандилницата над трапезата и смело режеше,чак до пръстите на жените,от големите селски хлябове,едри крайшници и ги пъхаше в големия чувал, който влачеше след него клисарят.

Жените угасиха запалените свещи,прибраха разпилените малчугани и угощението започна. Вдигаха наздравци, избухваха смехове,олекваха дамаджаните.После на трапезата се ръснаха череши и ягоди, но не за дълго.

Точно тогава от другия край на поляната се чува радостни викове.На отсрещния хълм затрептя друго знаме,повело голяма група хора.Идваха караатлийци.Не мина много време и двете знамена затрептяха едно до друго.Някои от по-любопитните напуснаха трапезата и тръгнаха към тях.Знаеха, че където са даскалите, ще има нещо интересно.А те днес се събрали всичките.Край Петко и Пеньо са Теню Рошлев, Паню Стоилов, Павльо Тодоров. Малцина от тях, вкусват и от виното,а и са по-весели от останалите.

Най-напред любопитните бяха малко,но когато край знамената се чува звуците на цигулката и ман-

долината, хората заприиждаха на тълпи. Най-напред само гледаха двамата музиканти Петко Радев и Жечо Денев, слушаха песните им, а когато, заситниха познатите хора и ръченици, смело се заловиха и възбудено затропаха. Хорото водеше младият гигант Марин Вълков, вдигнал в едната си ръка знамето, пристъпвайки бавно и тържествено, а на другия край, весело трептеше знамето на караатлийци, където се бяха наловили най-младите и луди хоро-водци.

-Е, как ти се струва, отче? Май зарязаха, твоя светия? - ехидно подхвърли на отеча, Стоил Недев. – Гледай, гледай! Погледай червено хоро...

-Анатема! - изфъфли отец Тимотей и се отправи към църквичката.

-Не само край църквата, ами и край самата община ще заиграят. Пък може и в нея да влязат. Като им е такова управлението на земеделците! Чуваш ли Хубчо? - извика Фильо Дончев на Хубчо Генов, земеделския кмет на селото. Чуваш ли? Тая мечка играе край твоя плет, да не го прескочи?

Хубчо Генов само се усмихна и като махна с ръка се отправи към хорото.

Чак до мръкнало продължи веселието над хълма.

Когато Теньо прекосяваше двора на Петко Радев, Мария първа го бе забелязала, защото я чу да вика от къщата:

-Петко, Теньо идва!... - познала го бе и в настъпващия здрач, който вече обгръщаше селото и

правеше шумнатите дворове, почти тъмни. Преди да почука, вратата се отвори и върху него връхлетя Мария.

-Браво-о,най-после се накани!Май забрави пътя към Меричлери. - весела, но със студена нотка в гласа си го посрещна младата жена.И навярно щеше да продължи да говори в тая посока, но я спря необичайното изражение на Теньо.Веждите му бяха леко смръщени,а под тях тъмните очи горяха с необикновена за него дълбока мъка.Мария по скоро почувства, че нещо лошо се е случило и радостта ѝ изведнъж помръкна.Тя се спря пред него и загледа бледнината му, изпъкнала на мургавото му лице.Като видя приведените му широки рамене напред, сърцето ѝ се сви и не можа да продума нищо.Само веднъж беше виждала този силен човек така, не успял да скрие от другите голямата си лична мъка.Това бе, когато почина жена му. Значи нещо лошо се е случило.

-Аз те чаках да влезеш... ама...Защо бе, Мария... Та ти така ще прогониш, госта още от вратата. – весел излезе Петко от стаята, но като видя как Мария бе застинала до стената и трагичното изображение на приятеля си Петко, се спря и запита: - Но какво? Какво се е...

-Нищо!-прекъсна го Теньо.- Не мисля и да влизам... Ако имаш време,ела да се разходим. – рече му той и се обърна назад.

Петко набързо наметна палтото на раменете си и като кимна на Мария излезе бързо навън. Двамата се познаваха много добре. Понякога бяха излишни думите, достатъчно беше само един поглед.

-Да бяхте вечеряли, поне...- неуверено се обади Мария.

-Не сега! После...- отговори и Петко и се затича да стигне приятеля си.

Вървяха заедно, мълчаливо. Вървяха натам, където отиваха, когато искаха да останат сами. Тясна-та и притихнала уличка ги водеше нагоре, към хълма над селото. Скоро зад тях останаха силуетите на последните къщи и те стъпиха на здраво. Във въздуха се усещаше мириса на ранните летни нощи, с дъх на млада трева, на топла земя и още нещо,